

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมศักยภาพของสื่อท้องถิ่นเพื่อการสื่อสารสุขภาพในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
- 2.2 แนวคิดเรื่องสื่อเพื่อชุมชนและสื่อท้องถิ่น
- 2.3 แนวเรื่องการแพร่กระจายนวัตกรรม
- 2.4 แนวคิดเรื่องการทำนควาระผ่านสื่อ
- 2.5 แนวคิดเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจ
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

ในการศึกษาเรื่องการสื่อสารสุขภาพ ประเด็นที่ควรให้ความสำคัญ คือ บทบาทหน้าที่ของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนาสุขภาพ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารสุขภาพและบทบาทในการพัฒนา ดังนั้น การทำความเข้าใจแนวคิดด้านการสื่อสารและการพัฒนาจะทำให้สามารถอธิบายบทบาทของการสื่อสารสุขภาพในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้

Roger (1973) ให้นิยามของการสื่อสารว่า หมายถึง กระบวนการที่ข่าวสาร ข้อมูลหรือความคิดเห็นถูกส่งจากผู้ส่งสาร ไปยังผู้รับสารด้วยจุดมุ่งหมายที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อผู้รับสาร ทั้งนี้ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจดำเนินไปใน 3 รูปแบบ คือ การเปลี่ยนแปลงความรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ส่วนการพัฒนา หมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างมีระบบแบบแผน การประสานความร่วมมือของมวลชน และการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาส่วนรวมที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารเข้ามาเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการพัฒนา

ดังนั้น การก่อรูป (Shape) และกระตุ้น (Activate) ให้เกิดกลยุทธ์การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจะสามารถนำมาซึ่งการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริงได้ (Jeffres, 1997 อ้างถึงใน Lerner, 1967)

Roger (1971) ให้นิยามว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดนวัตกรรม อันหมายถึงสิ่งใหม่ ความคิดใหม่จากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะหรือพฤติกรรม โดยการให้ความสำคัญต่อบทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนาเริ่มมาตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในขณะที่ Stevenson (อ้างถึงใน Jeffres, 1997) พบว่า ในการศึกษาผลระยะยาวของการสื่อสารอันส่งผลต่อการจัดระเบียบข้อมูลของโลกใหม่ (New World Information Order) หนึ่งในประเด็นที่มีความพยายามศึกษามากที่สุด คือ บทบาทของการสื่อสารในประเทศกำลังพัฒนา หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นช่วงของการก่อกำเนิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาในยุคดั้งเดิม ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และกล่าวถึงกลไกของการพัฒนาว่า มาจากเครื่องมือหรืออุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์และความรู้ โดยให้ความสำคัญกับประชากรโดยภาพรวมมากกว่าปัจเจกบุคคล

ต่อมา ในยุคทศวรรษที่ 1950 ความสนใจต่อการพัฒนาประเทศได้เคลื่อนย้ายจากมิติทางเศรษฐกิจไปที่การสื่อสาร โดย Lerner (อ้างถึงใน Jeffres, 1997) ได้ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมจากสังคมดั้งเดิมไปสู่สังคมที่พัฒนามาจากอิทธิพลของสื่อมวลชนโดยสื่อมวลชนมีบทบาทนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงและการท้าทายสื่อประเพณีที่มีผลต่อวัฒนธรรม Lerner ย้ำว่าการพัฒนาเป็นสังคมเมืองเกิดขึ้น เมื่อบุคคลอ่านออกเขียนได้ เปิดรับและเริ่มใช้ประโยชน์จากสื่อ และเริ่มมีส่วนร่วมทางการเมือง

จากการศึกษาคุณลักษณะและองค์ประกอบของการสื่อสาร ทำให้สามารถอธิบายความสัมพันธ์ต่อความเปลี่ยนแปลงได้ ดังที่ Roger (1973) อธิบายว่าการสื่อสารเป็นกระบวนการที่ความคิดหรือข่าวสารถูกส่งจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสารโดยมีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้รับสาร ทั้งนี้ ผลอันเกิดจากการสื่อสารสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมของผู้รับสาร

Schramm (1964) กล่าวว่า การสื่อสารสามารถเข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศ ได้ 3 ลักษณะ คือ

2.1.1 ประชาชนต้องได้รับทราบข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศ

2.1.2 ประชาชนควรมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมต่อการตัดสินใจในประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญของสังคม เพื่อนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่พึงประสงค์

2.1.3 ควรมีการปลูกฝังทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาระดับปัจเจกบุคคล เช่น การปลูกฝังให้อ่านออกเขียนได้และมีนิสัยรักการอ่าน การปลูกฝังให้ประชาชนมีทักษะในการประกอบวิชาชีพ เป็นต้น

เช่นเดียวกับ เกศินี จุฑาวิจิตร (2542, อ้างถึงใน เสถียร เขยประทับ, 2538) ที่ได้ชี้ว่าการสื่อสารที่เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาอย่างแท้จริง ควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ต้องให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสาร ทั้งในฐานะของผู้รับสารและผู้มีส่วนร่วมในการวางแผนและผลิตเนื้อหาของสื่อ ผู้รับสารสามารถควบคุมกระบวนการสื่อสารได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

2. ต้องเป็นการผลิตในท้องถิ่น เพราะเกี่ยวข้องโดยตรงและเข้ากับสภาพของผู้รับสาร โดยต้องเริ่มจากสภาพความเป็นจริงที่มีอยู่และต้องมีลักษณะสอดคล้องกับสิ่งที่ชุมชนมี สอดคล้องกับความเป็นจริงและความต้องการของชุมชน

3. ต้องสนับสนุนบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมหรือนักพัฒนา โดยนำเทคนิคและเทคโนโลยีด้านการสื่อสารมวลชนมาใช้เพื่อสนับสนุนเจ้าหน้าที่ส่งเสริม

4. การสื่อสารต้องมีมนุษยธรรม คือ การสื่อสารและการใช้สื่อต้องถือเอา “คน” เป็นเป้าหมาย มิใช่เอาเทคโนโลยีหรือเอาผลกำไรเป็นเป้าหมาย

5. การสื่อสารและการใช้สื่อต้องช่วยให้ประชาชนเชื่อมั่นในระบบคุณค่าดั้งเดิมอันดีงามที่ตนมีอยู่ หากจะมีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต้องสอดคล้องกับคุณค่าเดิม

6. การใช้สื่อต้องช่วยให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจปัญหาและสภาพแวดล้อมของตนเอง การรู้สาเหตุที่แท้จริงเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหาคด้วยตนเอง

7. การใช้สื่อต้องเป็นหนทางให้ประชาชนเข้าใจความหมายของความเป็นชุมชนอย่างแท้จริง และเข้าใจในขอบเขตที่กว้างขึ้น

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาไปใช้ในงานวิจัยนี้เพื่อวิเคราะห์ว่า สื่อท้องถิ่นในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีบทบาทในฐานะสื่อเพื่อการสื่อสารสุขภาพหรือไม่ อย่างไร และสื่อท้องถิ่นที่เหมาะสมสำหรับการสื่อสารสุขภาพในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือควรมีคุณลักษณะอย่างไร

2.2 แนวคิดเรื่องสื่อเพื่อชุมชนและสื่อท้องถิ่น

2.2.1 สื่อมวลชน

สื่อมวลชน (Mass Media) เป็นสื่อที่มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องจากเป็นสื่อที่เอื้อต่อการพัฒนาหลายประการ อาทิ การแพร่กระจายของสื่อมวลชนไปยังพื้นที่ต่าง ๆ มีความรวดเร็ว การถ่ายทอดข่าวสารถูกต้อง แม่นยำตรงกับวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสาร และมีประสิทธิภาพในการให้ความรู้ ด้วยคุณลักษณะของสื่อมวลชนที่สามารถแพร่กระจายได้ในวงกว้าง ครอบคลุมทุกพื้นที่ของทั่วประเทศ และความเร็วในการเข้าถึงของประชาชนจำนวนมาก ในเวลาเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน

Klaper (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548 อ้างถึงใน Klaper, 1960) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อพฤติกรรมของผู้รับสารไว้ 4 ประการ ดังนี้

2.2.1.1 อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อประชาชน ไม่ใช่อิทธิพลโดยตรงแต่เป็นอิทธิพลทางอ้อม เพราะมีปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาปิดกั้นอิทธิพลของสื่อมวลชน ได้แก่

- 1) ความมีใจโน้มเอียงของผู้รับสาร
- 2) การเลือกของผู้รับสาร
- 3) อิทธิพลของบุคคล
- 4) ลักษณะของธุรกิจด้านสื่อมวลชน

2.2.1.2 สื่อมวลชนมีอิทธิพลเพียงเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น กล่าวคือ สื่อมวลชนจะสนับสนุนทัศนคติ ความเชื่อ คุณค่า ความโน้มเอียง ตลอดจนแนวโน้มทางด้านพฤติกรรมของบุคคลให้มีความเข้มแข็ง

2.2.1.3 สื่อมวลชนอาจทำหน้าที่เป็นผู้เปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล ในกรณีที่บุคคลนั้นมีความโน้มเอียงที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่ หากสื่อมวลชนสามารถตอบสนองสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของบุคคลได้ บุคคลดังกล่าวก็จะเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมได้ด้วยเช่นกัน

2.2.1.4 สื่อมวลชนสามารถสร้างทัศนคติและค่านิยมให้เกิดแก่ประชาชนได้ ในกรณีที่บุคคลนั้น ไม่เคยมีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นมาก่อน

2.2.2 สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา

สื่อมวลชนได้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 ในฐานะที่เป็นเครื่องมือของรัฐ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบข่าวสารของชาติบ้านเมืองและสร้างความมั่นคงทางการเมือง ความสำคัญและความจำเป็นของสื่อมวลชนต่อสังคมไทยก็เพิ่มมากขึ้น

ขึ้น สื่อมวลชนมีบทบาทหลัก ๆ ต่อสังคม 4 ด้าน (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548) ได้แก่ (1) รายงานข่าวสาร (2) การเสนอแนะความคิดเห็นต่าง ๆ ในการแก้ปัญหา (3) การสอนหรือให้ความรู้ และ (4) การให้ความบันเทิง

สำหรับบทบาทต่อการพัฒนาคนและพัฒนาสังคมหรือท้องถิ่นนั้น สื่อมวลชนถือได้ว่ามีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ดังนี้

2.2.2.1 บทบาททางสังคม

- 1) บทบาทในการเปิดโลกทัศน์
- 2) บทบาทในการยกระดับความทะเยอทะยานของบุคคลและสร้างบรรยากาศที่ดีในการพัฒนา
- 3) บทบาทในการกำหนดความสำคัญ
- 4) บทบาทในการกำหนดนโยบายหรือบทบาทในการตัดสินใจ
- 5) บทบาทในการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการประชาสังคม

2.2.2.2 บทบาททางการศึกษา

- 1) บทบาทในการเป็นสื่อ คือ การเน้นการทำหน้าที่ “แปลงสาร” ให้เป็นเรื่องที่เข้าใจง่าย
- 2) บทบาทในการให้ความรู้และสอนทักษะ

2.2.2.3 บทบาททางเศรษฐกิจ

สื่อมวลชนช่วยให้ประชาชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้นทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม โดยไม่ยึดติดอยู่กับการประกอบอาชีพสืบทอดกันมา อันเป็นการช่วยยกระดับสภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว สื่อมวลชนช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยตัวของตัวเอง

2.2.2.4 บทบาททางการเมือง

สื่อมวลชนมีบทบาททางการเมืองที่สำคัญ คือ การช่วยสร้างเอกภาพให้แก่ชาติ ส่งผลให้ชาติมีอำนาจรวมกันเป็นกลุ่มก้อนได้ ช่วยให้เกิดความเท่าเทียมกัน เกิดความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งนี้ ยังช่วยลดช่องว่างความไม่เข้าใจระหว่างผู้นำกับประชาชน จนแต่ละฝ่ายยอมรับซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ดี เกศินี จุฑาวิจิตร (2548) กล่าวว่า สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนาประกอบด้วยสื่อ 3 ประเภท ดังนี้

1. สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์และนิตยสาร แม้ปัจจุบันจะมีหนังสือพิมพ์และนิตยสารจำนวนมาก แต่ก็ไม่สามารถเข้าถึงประชาชนในชนบทมากนัก อาจเนื่องจากประชาชนในชนบทประสบปัญหาการอ่านออกเขียนได้จำนวนน้อย ดังนั้น หนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับจึงพยายามปรับตัวเพื่อเป็น “สื่อเพื่อการพัฒนา” สังเกตได้จากการเปิดคอลัมน์ทางการเกษตร อาทิ การรายงานราคาพืชผล

2. สื่อวิทยุ ผลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปี (พ.ศ. 2532 – 2551) พบว่า กลุ่มผู้ฟังวิทยุกระจายเสียงลดลงทุกช่วงอายุ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนอายุระหว่าง 15 – 24 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ฟังที่มีสัดส่วนมากที่สุด ตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมาก็มีแนวโน้มลดลงอย่างมาก จากปี 2532 มีร้อยละ 69.4 เหลือร้อยละ 37.1 ในปี 2551 ทั้งนี้ ประเภทรายการที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ รายการบันเทิง รายการข่าว รายการสารคดีหรือความรู้ทั่วไป และรายการอื่น ๆ เช่น รายการเพื่อการศึกษา รายการธุรกิจโฆษณา ตามลำดับ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2551)

3. สื่อโทรทัศน์ ผลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ตลอดระยะเวลากว่า 20 ปี (พ.ศ. 2532 – 2551) พบว่า คนไทยนิยมดูโทรทัศน์เพิ่มขึ้น โดยใน พ.ศ. 2532 จากเดิมสัดส่วนประมาณร้อยละ 80.4 เพิ่มขึ้นเป็น ร้อยละ 94.6 ใน พ.ศ. 2551 ทั้งนี้ ยังพบว่า ประเภทรายการที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ รายการบันเทิง รายการข่าว รายการสารคดีหรือความรู้ทั่วไป และรายการอื่น ๆ เช่น รายการเพื่อการศึกษา รายการธุรกิจโฆษณา ตามลำดับ จะเห็นสังเกตได้ว่ารายการประเภทดังกล่าวจะได้รับความนิยมทั้งสื่อวิทยุและโทรทัศน์ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2551)

ประเวศ วะสี ได้กล่าวว่า แนวทางการพัฒนาการสื่อสารมวลชน (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548 อ้างถึงใน ประเวศ วะสี, 2540) สามารถแบ่งได้เป็น 8 แนวทาง ดังนี้

1. สร้างจิตสำนึกในการให้ความสำคัญของการพัฒนาสื่อมวลชน
2. สื่อมวลชนมีหน้าที่จะต้องชวนชาวเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
3. สถาบันการศึกษา ควรทบทวนการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่สื่อมวลชน
4. เจ้าของสื่อมวลชนไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือเอกชนต้องยึดถือคุณธรรม
5. มหาชนต้องเป็นเจ้าของสื่อ ผู้เป็นเจ้าของสื่อ จะมีความสำคัญมากต่อพฤติกรรมของสื่อ ควรมีการรวมตัวกันของมหาชนเป็นเจ้าของสื่อ
6. ควรมีการออกกฎหมายตั้งสภาสื่อมวลชน เพื่อรักษามาตรฐานวิชาชีพ

7. รัฐบาลควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการสื่อสารมวลชนอย่างจริงจัง เพื่อพัฒนาและใช้สื่อมวลชนให้มีประโยชน์สูงสุด

8. บทบาทของคนมีฐานะทางการเงินต่อการพัฒนาการสื่อสารมวลชน คือ การให้การสนับสนุนและพัฒนาคุณภาพของสื่อมวลชน

2.2.3 สื่อมวลชนกับความรับผิดชอบต่อสังคม

ตามแนวคิดสื่อมวลชนในสังคมเสรีนิยม กล่าวว่า สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือของบุคคลในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี และยังเป็นเครื่องมือสะท้อนความเป็นจริงทางสังคม ให้ข่าวสาร ให้ความบันเทิง และเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจ บทบาทดังกล่าว นำมาซึ่งคำถามว่า ขอบเขตของเสรีภาพของสื่อมวลชนควรมีเพียงใด จึงมีการเรียกร้องให้สื่อมวลชนมีความรับผิดชอบต่อควบคู่ไปกับการมีเสรีภาพจนเกิดทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (ชวรงค์ ลิมป์ปัทมปาณี, 2540) ทั้งนี้ ตามทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม ได้อธิบายว่า สื่อมวลชนควรมีบทบาทที่สำคัญดังนี้ (ชวรงค์ ลิมป์ปัทมปาณี, 2540 อ้างถึงใน สมควร กวียะ, 2539)

2.2.3.1 การให้ข่าวสาร และเปิดโอกาสให้มีการอภิปรายโต้เถียงในเรื่องส่วนรวม หรือกิจการสาธารณะ

2.2.3.2 ส่งเสริมกระบวนการประชาธิปไตยและให้ความสว่างทางปัญญาแก่สาธารณชน เพื่อให้เกิดความสามารถในการปกครองตนเอง

2.2.3.3 พิทักษ์รักษาสติธิของบุคคล โดยคอยเฝ้าดูการทำงานของรัฐบาล

2.2.3.4 ให้บริการแก่ระบบเศรษฐกิจ ด้วยการเน้นส่งเสริมผลประโยชน์ของผู้ซื้อ ผู้ขาย สินค้าและบริการด้วยสื่อโฆษณา โดยรายได้จากการนี้ ต้องไม่บั่นทอนการใช้เสรีภาพของสื่อ

2.2.3.5 ควรให้ความบันเทิงแก่สาธารณชน โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องเป็นความบันเทิงที่ดี และมีคุณภาพเท่านั้น

2.2.3.6 ควรหลีกเลี่ยงไม่เสนอเนื้อหาเรื่องราวที่อาจนำไปสู่การประกอบอาชญากรรม ความรุนแรง ความไม่สงบเรียบร้อยของบ้านเมือง หรือความก้าวร้าวต่อชนกลุ่มน้อยในสังคม

2.2.3.7 ควรมีลักษณะเป็นพหุนิยม คือ สะท้อนความคิดเห็นที่แตกต่างกัน รวมทั้งเปิดโอกาสให้มีการใช้สิทธิของตนตอบโต้ทางความคิดซึ่งกันและกันระหว่างคนในสังคม

2.2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อท้องถิ่น

กาญจนา แก้วเทพ (2543) อธิบายคุณลักษณะของสื่อท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาว่า สื่อที่สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อเพื่อการพัฒนา ควรมีลักษณะหลากหลาย เป็นการสื่อสารขนาดเล็ก ไม่มี

ลักษณะแจ้งตัว ยึดหยุ่นได้ ไม่เป็นสถาบัน เป็นการสื่อสารสองทาง มีการแลกเปลี่ยนบทบาทกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร เป็นการสื่อสารแนวราบ หรือแนวนอนทุกระดับของสังคม เป็นการสื่อสารที่มาจากล่างสู่บน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อการพัฒนาทุกระดับ เป็นการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร ทั้งในบทบาทของผู้รับสาร ผู้วางแผน ผู้ผลิตเนื้อหา เป็นการวางแผนที่มาจากท้องถิ่น สร้างในท้องถิ่น ใช้วัสดุและเทคโนโลยีท้องถิ่น เนื้อหามีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น เผยแพร่ข้อมูลที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้สื่อดังกล่าวมีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง สามารถตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นได้

การนำสื่อมวลชนมาใช้เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น ตามหลักการในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน บัญญัติว่า รัฐต้องให้ความสำคัญเป็นอิสระแก่ท้องถิ่นเพื่อทำโครงสร้างทางสังคมท้องถิ่นให้เข้มแข็งขึ้น สื่อมวลชนต้องมีหน้าที่สนองตอบสิทธิ เสรีภาพในการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสาธารณะ มีความจำเป็นต้องปรับให้มีบทบาทของการมีส่วนร่วมกับประชาสังคมท้องถิ่น สอดรับกับโครงสร้างของชุมชนที่มีสิทธิในการปกครองตนเองมากขึ้น รวมถึงสื่อท้องถิ่นเองก็พึงมีหน้าที่ในการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ดังนั้นสื่อท้องถิ่นจึงมีภาระหน้าที่สำคัญต่อการมีส่วนร่วมเพื่อทำให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง (พิศิษฐ์ ขวาลาธวัช, 2542)

2.3.4.1 สื่อท้องถิ่นประเภทต่าง ๆ

1) หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

1.1) บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นควรกำหนดบทบาทหน้าที่เพื่อรับใช้สังคมท้องถิ่นในฐานะเป็นสื่อของท้องถิ่น ดังนี้ (พิศิษฐ์ ขวาลาธวัช, 2542)

1.1.1) ส่งเสริมและรักษาริยธรรม เพื่อสร้างแบบอย่างที่ดีให้แก่คนหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น อันจะเป็นการสร้างการยอมรับจากสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างไรก็ดี ปัจจุบันหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นกำลังถูกจับตามองการแสดงออกทางความคิดจากคนในท้องถิ่นว่านำเสนอเนื้อหาอย่างเป็นกลางหรือไม่ หรือเป็นช่องทางให้คนบางกลุ่มแสวงหาผลประโยชน์เข้าหาตนเอง

1.1.2) เสนอเรื่องราวหรือปัญหาของท้องถิ่นเป็นหลัก กำหนดแนวทางชัดเจนร่วมกันถึงบทบาทหน้าที่โดยตรงของนักหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ให้พิจารณาถึงการรับใช้สังคมท้องถิ่นโดยตรงทุก ๆ ด้าน

1.1.3) การนำสังคมท้องถิ่น เป็นผู้นำทางความคิดและคอยเตือนสติหรือเหนี่ยวรั้งคนในท้องถิ่นให้เห็นถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นและนำไปสู่ความเสียหายแก่สังคมได้ เช่น เรื่องการพนัน ยาเสพติด ยาบ้า การซื้อสินค้าเงินผ่อน การรับวัฒนธรรมตะวันตก เป็นต้น

1.1.4) กำหนดบรรทัดฐานเพื่อเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจ หลายปัญหาในท้องถิ่น อาจเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองหรือกลุ่มอิทธิพล ก่อให้เกิดความไม่สงบสุข ควรพิจารณาเรื่องราวเหล่านั้นอย่างรอบคอบ เที่ยงธรรม เสนอแนวทาง เรื่องราวปัญหาอย่างชัดเจน เพื่อให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมตัดสินใจในชะตาชีวิตหรือสังคมของตนเอง หากสังคมเฉยชา อาจต้องกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกร่วมกัน แต่ต้องอยู่ภายใต้เหตุผลทางศีลธรรม เพราะบางครั้งอิทธิพลของสื่อที่มีส่วนต่อการละเมิดศีลธรรมของสังคมได้เช่นกัน

1.1.5) คำนึงถึงความบริสุทธิ์ ความดีงาม ความห่วงใย ความรักถิ่นที่อยู่และปรารถนาให้ถิ่นที่อยู่เป็นที่ทำมาหากินที่สนองตอบความอยู่ดีกินดี เป็นเรื่องที่คนในท้องถิ่นมีอยู่ในจิตใจ ดังนั้น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นสมบัติของท้องถิ่นและมีหน้าที่รับใช้สังคมท้องถิ่น ควรให้ความสำคัญต่อปัญหาของสังคมท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นสังคมในตัวเมือง หัวเมืองรอบนอก ตำบล หมู่บ้าน

1.1.6) ศึกษาแก่นของปัญหาท้องถิ่น เพื่อกำหนดแนวทางการนำเสนอเรื่องราว เหตุการณ์ ปัญหาต่าง ๆ ให้จำกัดเฉพาะท้องถิ่นนั้น เว้นแต่เป็นเรื่องที่มีผลกระทบโดยตรงเท่านั้น จึงควรกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างจริงจัง เพื่อศึกษาถึงปัญหาที่แท้จริงของคนในท้องถิ่น ทั้งนี้ อาจต้องตัดสินใจเตือนภัยให้สังคมท้องถิ่นได้รู้ล่วงหน้าถึงภัยที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งบางครั้งอาจเป็นภัยจากที่อื่นที่ส่งผลกระทบกระเทือนต่อท้องถิ่นนั้น

1.2) หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นกับบทบาทสาธารณะ

หากมองหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในฐานะสื่อมวลชนภาคเอกชน จะพบว่ามิตบทบาทสำคัญ ในการรายงานข่าวสารอย่างอิสระ ปราศจากการชี้นำจากอำนาจและกลุ่มผลประโยชน์ โดยเฉพาะในเรื่องสำคัญ ๆ ที่จะสะท้อนถึง “สาธารณมติ” เพื่อเป็นการสนองตอบต่อความรู้สึคนึกคิดของคนในท้องถิ่นนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมือง เศรษฐกิจการค้า การบริหารขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น การศึกษา วัฒนธรรม รวมถึงการออกกฎหมาย ซึ่งพบว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นมีบทบาท 3 ประการ (พิศิษฐ์ ขวลาธวัช, 2542) ประกอบด้วย (1) บทบาทในการแสดงสาธารณมติ (Expressing Public opinion) (2) บทบาทในการชี้นำให้เห็นถึงสาธารณมติ (Guiding Public Opinion) และ(3) บทบาทในการสร้างสรรค์สาธารณมติให้เกิดขึ้น (Creating Public Opinion)

อย่างไรก็ดี พิศัยฐ์ ขวาลาธวัช (2542) ยังชี้ให้เห็นว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นควรมีบทบาทต่อสังคมท้องถิ่น ดังนี้

1.2.1) สะท้อนความรู้สึคนึกคิดของสังคมท้องถิ่น เช่น ต่อการบริหารงานราชการแผ่นดินของข้าราชการระดับต่าง ๆ นักการเมืองท้องถิ่น ว่าทำนุบำรุงรักษาความสงบสุขให้แก่ประชาชนด้วยการเอาใจใส่หรือปล่อยปละละเลยให้มีการทุจริตคอร์รัปชัน โจรผู้ร้ายชุกชุม หรือสนับสนุนให้เกิดอิทธิพลท้องถิ่นรังแกชาวบ้าน หรือกระทำความผิดกฎหมายบ้านเมือง หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจึงเปรียบเสมือนสื่อกลางที่จะถ่ายทอดหรือแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดความต้องการของคนท้องถิ่น

1.2.2) ต้องให้ความสนใจข่าวสารในมุมกว้าง โดยการสร้างผู้สื่อข่าวประจำแหล่งข่าวตามอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน เพื่อเฝ้าดูว่ามีเหตุการณ์อะไรบ้าง คนในท้องถิ่นมีความต้องการอะไรบ้าง เช่น การชลประทาน การสร้างถนนหนทาง การส่งเสริมหรือการขอความช่วยเหลือให้แก่ชาวนาข้าวสวน การสนับสนุนให้กำลังใจแก่ข้าราชการหรือผู้นำท้องถิ่นที่ประชาชนพึงพาได้ เปิดโปงการกระทำทุจริตของเจ้าหน้าที่ของรัฐ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจึงต้องนำเหตุการณ์นั้นมารายงานว่าใครบ้างเป็นผู้ชี้หน้า ในเรื่องอะไร และนำข้อเท็จจริงจากข่าวมาประมวลผล

1.2.3) หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นไม่มีหน้าที่สร้างข่าว แต่มีหน้าที่รายงานข่าวสารให้ปรากฏต่อสาธารณชน สิ่งสำคัญที่ควรระมัดระวังและคำนึงในการนำเสนอไม่ว่าจะเป็นข่าวหรือข้อเขียนนอกจากคำนึงถึงประโยชน์ของสังคมท้องถิ่นเป็นหลักแล้ว ให้คำนึงถึงสิ่งดังาม ความถูกต้องเพื่อก่อให้เกิดการสร้างสรรค์สังคมดีออกไป

1.3) ปัจจัยส่งเสริมการเจริญเติบโตของธุรกิจหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

พิศัยฐ์ ขวาลาธวัช (2542) จำแนกปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นสามารถเจริญเติบโตและอยู่รอดได้ เป็น 9 ประการ ดังนี้

1.3.1) สภาพเศรษฐกิจของผู้ซื้อต่อครอบครัว มีเพียงพอที่จะเฉลี่ยในการซื้อหนังสือพิมพ์จากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นหรือไม่

1.3.2) การศึกษาของคนท้องถิ่นในระดับอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือชุมชนมีการตื่นตัวในการอ่านหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสังคมท้องถิ่นหรือไม่

1.3.3) นโยบายและวิธีการเสนอของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นสอดคล้องกับรสนิยม ความต้องการ และความรู้สึกนึกคิดของคนท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด

1.3.4) สภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นเป็นปัญหาขั้นพื้นฐานที่ผู้บริหารหรือบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นต้องมีการสำรวจวิจัยหาข้อมูลประกอบการเตรียมการก่อนที่จะเริ่มออกหนังสือพิมพ์ที่สะท้อนให้เห็นชีวิตจริงของคนท้องถิ่น

1.3.5) การวางแผนประสานงานข่าวต้องประสานให้เกิดเป็นเนื้อเดียวกันเป็นวงกลมจากจุดศูนย์กลาง คือ สถานที่ตั้งของตัวหนังสือพิมพ์ ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในตัวเมือง

1.3.6) การคำนวณรายจ่ายหลักของการลงทุนทำหนังสือพิมพ์ ว่าต้องใช้งบประมาณเท่าใด

1.3.7) การสร้างทีมหรือคณะทำงานถือเป็นหัวใจสำคัญ ควรพิจารณาคัดเลือกบุคคลที่สนใจและรักงานที่จะเฝ้าต่อประโยชน์ของท้องถิ่นนั้น

1.3.8) เป้าหมายของการสร้างตลาดสินค้า ให้พิจารณาจำนวนประชากรของแต่ละอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ประกอบการกำหนดเป้าหมายด้วย

1.3.9) ผู้บริหารหนังสือพิมพ์เป็นตัวชี้ขาดที่สำคัญ ผู้บริหารควรเป็นแม่แบบที่ดี มีความรู้ ห่วงใยสังคมท้องถิ่น ประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

1.4) หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นกับความรับผิดชอบต่อสังคมท้องถิ่น

พิศิษฐ์ ขวาลาวัช (2542) กล่าวว่า บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น นอกจากการรายงานข่าวที่เกิดขึ้นภายในท้องถิ่น การเขียนบทความ บทวิจารณ์หรือสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ สิทธิเสรีภาพ ความไม่ชอบธรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่น หรือชุมชน บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อหนังสือพิมพ์อีกหนึ่งประการ คือ ความเสมอภาคในการนำเสนอข่าว ทุกคนในท้องถิ่นมีสิทธิ์ที่จะปรากฏในข่าว หากข่าวดังกล่าวมีผลกระทบต่อคนหมู่มากในชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจะต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นให้เกิดความเคยชิน ด้วยการเริ่มมองไปที่ตำบล ซึ่งประกอบด้วยชุมชน หมู่บ้าน สภาพชีวิตทุกชีวิตในตำบลนั้นมีรากฐานทางความคิด วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีร่วมกัน

อย่างไรก็ดี หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างการดำเนินงานภายในองค์กร เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น ทั้งนี้ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจะต้องเฝ้าติดตามการถ่ายทอดข่าวสารของคนในท้องถิ่น เปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นมีบทบาทในการมีส่วนร่วมการพัฒนาการเมือง สังคม และอื่น ๆ และหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นต้องเป็นตัวกลางเชื่อมประสานทางความคิด สติปัญญาของคนในชุมชนให้กลายเป็นเนื้อเดียวกัน อันจะทำให้คนในท้องถิ่นมีความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน

2) สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก

2.1) ความรู้พื้นฐานของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก

สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเป็นสื่อที่มีความสำคัญมากและสามารถเข้าถึงประชาชนจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักจึงถูกนำมาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย ทั้งในด้านธุรกิจการค้า การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การบริหารประเทศ ความบันเทิง และการศึกษา (บุญเกื้อ ควรหาเวช, 2540) โดย พรรณนิภา เดชพล (2547) ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักว่า เป็นสื่อมวลชนประเภทเสียงที่ออกอากาศด้วยระบบคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าจากเครื่องรับส่งไปยังเครื่องรับสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก โดยมีจุดเริ่มต้นวิวัฒนาการของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักจากชาวอเมริกาชื่อ แซมมวล เอฟ. บี. มอร์ส (Samual F.B. Morse) ซึ่งได้ศึกษาค้นคว้าวิธีการส่งสัญญาณวิทยุโทรเลขไฟฟ้าได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2378 ต่อมา เฮนริช เฮิร์ตซ์ (Henrich Hertz) ได้พิสูจน์ว่าคลื่นวิทยุมีอยู่จริง จึงได้ใช้คำว่า เฮิร์ตซ์ เป็นหน่วยวัดของคลื่นวิทยุ เพื่อเป็นการให้เกียรติผู้ค้นพบมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับประเทศไทย สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเริ่มเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2447 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยระยะแรกเป็นการทดลองในรูปแบบวิทยุโทรเลข จนประสบความสำเร็จและได้พัฒนาเป็นรูปแบบสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักโดยเริ่มต้นตั้งปี พ.ศ. 2470 ผู้ซึ่งมีบทบาทอย่างยิ่ง คือ พลเอกพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระยาบำเพ็ญเพชรธรรมาธิราช การเปิดใช้อย่างเป็นทางการใช้ชื่อว่า “สถานีวิทยุกรุงเทพฯ ที่พญาไท” ต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อใหม่ และใช้มาจนถึงปัจจุบันคือ “สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์” มีจำนวนทั้งสิ้นกว่า 400 สถานี จำแนกเป็นวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักระบบเอเอ็ม (AM) และวิทยุคลื่นหลัก ระบบเอฟเอ็ม (FM) (พรรณนิภา เดชพล, 2547)

2.2) คุณลักษณะสำคัญของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก

คุณลักษณะสำคัญของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักสามารถจำแนกได้ 5 ประการ (พรรณนิภา เดชพล, 2547) ดังต่อไปนี้

2.2.1) ความรวดเร็วในการถ่ายทอดเหตุการณ์ การเตรียมรายการและการนำเสนอรายการ สะดวก รวดเร็วกว่าสื่อวิทยุโทรทัศน์มาก สื่อวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักมีการเตรียมการด้านเสียงอย่างเดียว อุปกรณ์ที่ใช้ราคาไม่แพงมากนัก และไม่ซับซ้อนเหมือนกับสื่อวิทยุโทรทัศน์ การผลิตรายการทำได้รวดเร็ว

2.2.2) สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักครอบคลุมเขตของการกระจายเสียงที่กว้างขวาง คลื่นวิทยุสามารถผ่านสิ่งกีดขวางได้ไม่ว่าจะเป็นภูเขา ป่าไม้ หรือสิ่งก่อสร้างอื่น สำหรับประเทศไทย นั้น คลื่นวิทยุสามารถแพร่กระจายไปถึงเทือกเขาต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศ

2.2.3) เป็นสื่อที่ราคาถูก บุคคลทุกอาชีพและทุกสถานะทางเศรษฐกิจสามารถมีไว้ครอบครองและนำติดตัวไปเปิดรับฟังได้ตลอดเวลาและทุกสถานที่ ทำให้ความถี่ในการเปิดรับสื่อประเภทนี้สูงกว่าสื่อประเภทอื่น

2.2.4) สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเป็นสื่อที่มีพลังทางด้านการนำเสนอข่าวสารความรู้ และสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้น ทั้งในทางบวกและทางลบ เปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมรายการ การเปิดรับฟังรายการซ้ำ ๆ กันบ่อย ๆ หลาย ๆ ครั้ง ย่อมก่อให้เกิดความเห็นคล้อยตามและนำไปสู่การปฏิบัติได้

2.2.5) สร้างจินตนาการหรือความคิดสร้างสรรค์ได้ การฟังรายการวิทยุคลื่นหลักที่คิดตามได้อย่างอิสระ นำไปสู่ความสามารถในเชิงความคิดสร้างสรรค์ การฟังรายการวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักบ่อย ๆ เป็นเสมือนแบบฝึกหัดให้ผู้ฟังมีสมาธิในการรับฟัง พร้อมกับการใช้ความคิดในการสร้างจินตนาการ

จากคุณสมบัติของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเป็นสื่อที่ทันสมัยได้สาระ และใช้ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เพื่อความสะดวก รวดเร็ว ทันต่อเหตุการณ์ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ฟังอย่างเต็มที่

2.3) องค์ประกอบสำคัญของการจัดรายการสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก

องค์ประกอบสำคัญของการจัดรายการสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักสามารถจำแนกได้เป็น 5 องค์ประกอบ (บุญเกื้อ ควรหาเวช, 2540) ได้แก่

2.3.1) ผู้ฟัง (Audience) เป็นกลุ่มเป้าหมายของการจัดรายการ เป็นผู้ตัดสินใจว่ารายการที่จัดจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ผู้จัดรายการต้องรู้ว่ากลุ่มผู้ฟังของรายการเป็นใคร และต้องรู้ถึงพฤติกรรมและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายด้วย

2.3.2) เนื้อหา (Content) คือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้จัดรายการนำเสนอให้ผู้ฟัง การบรรจุเนื้อหาควรจะต้องสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจจะพิจารณาถึงระดับการศึกษาของผู้ฟัง โดยแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มการศึกษาระดับสูง กลุ่มการศึกษาระดับกลาง และกลุ่มการศึกษาระดับต่ำ การกำหนดกลุ่มเป้าหมายเช่นนี้จะทำให้ทราบว่านำเสนอเนื้อหาแบบใด

2.3.3) วิธีเสนอ (Technique of Programme Presentation) วิธีเสนอรายการ เป็นกระบวนการที่จะนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ ไปสู่ผู้ฟังอย่างมีประสิทธิภาพนำเสนอ โดยนำเรื่องมาพูดอย่างตรงไปตรงมาเหมือนการบรรยายในห้องเรียน ส่วนสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาในการเสนอรายการประกอบด้วยส่วนสำคัญ 5 ประการ ได้แก่

2.3.3.1) ภาษาพูด ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ประโยคสั้น กระชับ เหมาะสมกับสภาพของการฟังวิทยุ

2.3.3.2) สลีลาการพูด ไม่ควรพูดเหมือนกับการอ่านหนังสือ ควรพูดเหมือนกับการพูดคุยกับเพื่อน สลีลาการพูดของแต่ละคนก็มีความแตกต่างกันออกไป แต่สิ่งสำคัญจะต้องให้เหมาะสมกับรูปแบบของรายการ

2.3.3.3) เพลงประกอบ จะช่วยให้รายการน่าฟัง และผ่อนคลายความตึงเครียด การใช้เพลงประกอบในรายการอาจจะมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ แนะนำรายการอาหาร คั่นรายการ สร้างบรรยากาศหรือเนื้อหาส่วนหนึ่งของรายการ

2.3.3.4) เสียงประกอบ เป็นเสียงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติหรือประดิษฐ์ขึ้นมา เพื่อนำมาใช้สอดแทรกรายการ ทำให้มีบรรยากาศสมจริงและช่วยให้ผู้ฟังเกิดจินตนาการตามได้รวดเร็วขึ้น เช่น เสียงนกร้อง น้ำไหล ฝนตก เปิดประตู เสียงปืน เป็นต้น

2.3.3.5) ความหลากหลาย และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การเสนอรายการให้มีความหลากหลายจะช่วยให้รายการไม่น่าเบื่อ ความหลากหลายจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยภาษาพูด สลีลาในการพูด เพลงประกอบ หรือเสียงประกอบ แต่ความหลากหลายมาก ๆ มิใช่จะเป็นผลดีต่อการนำเสนอรายการเสมอไป ต้องอยู่ในความเหมาะสมของรายการด้วย

2.3.4) เวลาออกอากาศ เป็นตัวกำหนดให้ผลิตรายการในรูปแบบใดได้บ้าง เพราะเวลาออกอากาศ หมายถึงเวลาที่ผู้ฟังเป้าหมายพร้อมที่จะฟังรายการต่าง ๆ จากผู้จัด ผู้จัดควรค้นหาให้ได้ว่าเวลานั้นเหมาะสมกับผู้ฟังกลุ่มเป้าหมายใด แล้ววางแผนการผลิตรายการให้มีความเหมาะสม

2.3.5) การประเมินผล (Evaluation) ความสำเร็จของการจัดรายการวิทยุขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ฟัง ผู้จัดจึงจำเป็นต้องรู้จักประเมินผลรายการของตนเองจากผู้ฟังทั้ง ก่อนเริ่มลงมือจัดหรือจัดรายการไปเรียบร้อยแล้ว

2.4) บทบาทของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก

สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักถือว่าเป็นสื่อมวลชนที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของบุคคล และพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี โดยบทบาทของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักสามารถจำแนกออกได้เป็น 5 ด้าน (พรรณนิภา เดชพล, 2547) คือ

2.4.1) ด้านการเมือง ปัจจุบันระบบการเมืองของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก ประชาชนคนไทยทุกคนล้วนแต่มีสิทธิและเสรีภาพทางการเมือง ดังนั้นสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักจึงมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ จากรัฐบาลไปยังประชาชน เพื่อส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเป็นสื่อที่ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศไทย

2.4.2) ด้านการศึกษา การนำสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักมาใช้ในการศึกษาอย่างแท้จริงนั้น ในประเทศไทยยังมีอัตราส่วนน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับรายการเพื่อความบันเทิง ทั้งนี้ เนื่องจากขาดการสนับสนุนปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เช่น บุคลากร เป็นต้น การดำเนินงานของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเพื่อการศึกษาได้มีการกำหนดและแบ่งรายการออกเป็น 6 ลักษณะ ดังนี้

2.4.2.1) รายการวิทยุโรงเรียน ดำเนินการโดยศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษากิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้วิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเป็นสื่อการเรียนการสอนสำหรับโรงเรียนที่อยู่ห่างไกลออกไป

2.4.2.2) รายการศึกษานอกโรงเรียนทางวิทยุและไปรษณีย์ ผลิตรายการโดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคต่าง ๆ ในสังกัดของกรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาอาชีพและเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดี

2.4.2.3) รายการส่งเสริมความรู้วิชาชีพครูทางไปรษณีย์ เป็นรายการให้ความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพครู เพื่อใช้เป็นการส่งเสริมวิทยฐานะ นำความรู้ไปปรับปรุงการสอนของครูและใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อระดับสูง

2.4.2.4) รายการสอนของมหาวิทยาลัยปิด เช่น รายการวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักที่ผลิตโดยมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เพื่อสอนในชุดวิชาต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย และเพื่อบริการวิชาการชุมชนในด้านความรู้ที่จำเป็นในชีวิตและการทำงาน

2.4.2.5) รายการด้านส่งเสริมการเกษตร เป็นรายการวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักที่ผลิตโดยกองเกษตรสัมพันธ์ กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเพื่อนเกษตรกร (ปชส. 8) วิทยุเพื่อการเกษตร มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตร

2.4.2.6) รายการที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยเป็นรายการของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักที่ผลิตขึ้นโดยกองสุขศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ออกอากาศทางสถานีวิทยุ (ปชส. 5) มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับงานสาธารณสุขไทย กลุ่มเป้าหมายคือ ประชาชนในชนบท อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

2.4.3) ด้านงานส่งเสริม สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักกลายเป็นสื่อมวลชนที่นำมาใช้ในการสื่อสาร เพื่องานส่งเสริมเผยแพร่ที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักมีประสิทธิภาพในการช่วยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน ช่วยในการเพิ่มพูนความรู้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และปรับปรุงทักษะการปฏิบัติงานให้ดีขึ้นได้โดยต้องมีรูปแบบรายการเหมาะสม ประกอบกับการที่ผู้ฟังเปิดรับสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักต้องมีสมาธิ

2.4.4) ด้านเศรษฐกิจ ปัจจุบันสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักกับเศรษฐกิจเป็นของคู่กัน แยกออกจากกันไม่ได้ สาเหตุเพราะรายได้ส่วนใหญ่ของสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักเกือบทั้งหมด ภาครัฐกิจเป็นผู้สนับสนุนรายการ นอกจากนี้ รายการวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักยังนับว่ามีบทบาทต่อธุรกิจขนาดย่อม และเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ

2.4.5) ด้านความบันเทิง รายการวิทยุส่วนใหญ่ในประเทศไทยทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นระบบเอเอ็มหรือระบบเอฟเอ็ม มักปรากฏรายการบันเทิงให้ได้ฟังกันมากที่สุด เนื่องจากรายการบันเทิงทางวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลักไม่ต้องใช้สมาธิในการฟังมาก

3) สถานีวิทยุชุมชน

3.1) สถานีวิทยุชุมชน (Community Radio) พันธกิจสื่อเพื่อชุมชน

พิศิษฐ์ ขวาลาธวัช (2542) กล่าวว่า เมื่อประชาสังคมท้องถิ่นถูกกระตุ้น ปลุกเร้าจากผลของการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น การสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชน รวมทั้งความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ตามแนวทางของรัฐธรรมนูญที่จะมีผลในการปฏิบัติเป็นจริงมากขึ้น ในต้นศตวรรษ 21 จะก่อให้เกิดประชาสังคมที่มีลักษณะกระตือรือร้น (Active) มากขึ้น ความต้องการข้อมูลข่าวสาร ความรู้ เพื่อประกอบการวินิจฉัยตัดสินใจในการดำเนินวิถีชีวิตประจำวันของประชาสังคม

แผนพัฒนาสื่อสารมวลชนเทคโนโลยีสารสนเทศและโทรคมนาคมเพื่อการพัฒนาคนและสังคม พ.ศ. 2542 – 2551 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี ให้คำจำกัดความของวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ชุมชนว่า หมายถึง การแพร่เสียงรายการวิทยุกระจายเสียงและแพร่ภาพและเสียงรายการวิทยุโทรทัศน์ที่เสนอเนื้อหาสาระสำคัญสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่มีลักษณะพิเศษด้านเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม และศาสนา มีเขตครอบคลุมในวงจำกัด โดยแพร่ภาพและเสียงผ่านช่องทางที่เหมาะสม นอกจากนั้น พิศิษฐ์ ขวาลาธวัช (2542) ยังระบุว่า วิทยุชุมชนเป็นการสื่อสารที่เน้นหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ

3.1.1) การเข้าถึงสื่อ (Access) หมายถึง การเข้าถึงสื่อที่ให้บริการแก่ชุมชน สื่อย่อมเปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกรายการหรือเข้าไปจัดทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเองได้ทราบเท่าที่ไม่ขัดกับกฎหมาย

3.1.2) การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมในทุกระดับในระบบการสื่อสาร เช่น การวางแผนการสื่อสารภายในชุมชน เป็นต้น

3.3.3) การจัดการด้วยตนเอง (Self - management) การมีส่วนร่วมที่สำคัญ คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเองตามวิถีทางกระบวนการประชาธิปไตย และการตัดสินใจนั้นประชาชนในชุมชนมีอำนาจตัดสินใจตั้งแต่เริ่มคิดไปจนกระทั่งการผลิต

อย่างไรก็ดี พิสิษฐ์ ชวาลาวัช (2542) ได้สรุปว่าแนวคิดของสถานีวิทยุชุมชนจะต้องเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน ดังนี้

- สถานีวิทยุชุมชนต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มคนต่าง ๆ
- สถานีวิทยุชุมชนย่อมไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม
- สถานีวิทยุชุมชนต้องยึดถือแนวทางการนำเสนอรายการและข่าวสารของชุมชนเป็นหลัก
- สถานีวิทยุชุมชนจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผนร่วมจัดรายการ และสามารถเข้าไปบริหาร
- สถานีวิทยุชุมชนเป็นสถานีที่มีรัศมีการออกอากาศครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น กำลังส่งไม่เกิน 1 กิโลวัตต์
- สถานีวิทยุชุมชนเป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตย (Democratic Media) เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน

แนวคิดสถานีวิทยุชุมชนเริ่มมีการกล่าวถึงทั้งในแผนพัฒนาสื่อมวลชนฯ เพื่อการพัฒนาและสังคม พ.ศ. 2542 – 2551 และในร่าง พระราชบัญญัติองค์กรอิสระจัดสรรคลื่นความถี่ แต่การปฏิรูปจะเป็นไปตามแนวคิดสถานีวิทยุชุมชนตามหลักการสากลเต็มรูปแบบหรือไม่ แม้ว่าการทำรายการวิทยุชุมชนเต็มรูปแบบในหลักการสากลยังคงมีอุปสรรคในด้านงบประมาณและบุคลากร นักจัดรายการมืออาชีพ แต่ในอนาคตคาดว่า เมื่อเทคโนโลยีดิจิทัลแพร่หลาย จะช่วยขยายคลื่นความถี่วิทยุและโทรทัศน์เพิ่มขึ้นอีกหลายเท่า ข้อจำกัดด้านความถี่จะลดลง (พิสิษฐ์ ชวาลาวัช, 2542)

4) หอกระจายข่าว (เสียงตามสาย)

4.1) ประเภทของหอกระจายข่าว

สุมน โมรากุล (2539) ได้จำแนกประเภทของหอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

4.1.1) หอกระจายข่าวภายในหน่วยงาน อยู่ภายใต้ตัวอาคารเป็นส่วนใหญ่ อาทิ โรงพยาบาล โรงเรียน โรงงาน หรือสำนักงาน

4.1.2) หอกระจายข่าวภายในชุมชน การดำเนินงานจะเป็นการกระจายเสียงผ่านไปตามลำโพง ซึ่งติดตั้งตามจุดต่าง ๆ ที่เหมาะสม อาทิ หอกระจายข่าวของเทศบาล ของโรงเรียนหรือของหมู่บ้านบางแห่ง

4.1.3) หอกระจายข่าวसार ส่วนใหญ่อยู่ในชุมชน โดยใช้เสาสูง มีลำโพง 2 – 3 ตัว อยู่ปลายเสา ออกกระจายเสียงให้ได้ยิน ครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน

4.2) ลักษณะและการจัดตั้งของหอกระจายข่าว

หอกระจายข่าวสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะ (กองสุศึกษากรมสนับสนุน บริการสุขภาพกระทรวงสาธารณสุข, 2542) ได้แก่

4.2.1) เป็นระบบการกระจายเสียงโดยผ่านลำโพงที่ติดไว้ปลายเสา จะมีลำโพงหรือเสาเท่าใดก็ได้ แล้วแต่ความต้องการหรือแล้วแต่สภาพพื้นที่ของหมู่บ้าน

4.2.2) อุปกรณ์ที่ใช้ในการกระจายเสียง ได้แก่ เครื่องขยายเสียง เครื่องรับวิทยุและเล่นเทปคาสเซต ไมโครโฟน ลำโพงฮอร์น และหอหรือเสาสูงสำหรับติดตั้งลำโพงคุณภาพของอุปกรณ์เหล่านี้มีผลต่อคุณภาพในการกระจายเสียง

4.2.3) สถานที่ตั้งของหอกระจายข่าว โดยทั่วไป พบว่า ที่ทำการหอกระจายข่าวจะอยู่ตามบ้านผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ดูแลหอกระจายข่าว ตามสถานีอนามัย ศาลาประชาคม วัด และโรงเรียน

กองสุศึกษา กรมสนับสนุน บริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข (2542) กล่าวถึงการจัดตั้งหอกระจายข่าวสารในปัจจุบันว่าอยู่ในความรับผิดชอบขององค์กรท้องถิ่นหรือชุมชน ในลักษณะต่าง ๆ กัน คือ คณะกรรมการหมู่บ้านสภาตำบล คณะกรรมการของวัด โรงเรียน สถานีอนามัย ตำบล หรือผู้มีฐานะในชุมชนโดยแต่ละที่จะมอบหมายให้ผู้รับผิดชอบจำนวน 2 – 3 คน ทำหน้าที่เป็นผู้ประกาศ แจ้งข่าวสารต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนนั้น ๆ อาจทำหน้าที่โดยการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเป็นวัน สัปดาห์ เดือน ตามความสะดวกและคล่องตัว

4.3) รูปแบบการดำเนินงานของหอกระจายข่าว

เพื่อให้หอกระจายข่าวเกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องมีการดำเนินงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ โดยทั่วไปรูปแบบการดำเนินงานของหอกระจายข่าวจำแนกได้เป็น 3 รูปแบบ (สุมน โมรากุล, 2533) ดังนี้

4.3.1) การดำเนินรายการโดยบุคคลเดียว ลักษณะนี้ปรากฏกับหอกระจายข่าวที่จัดตั้งขึ้นตามความพอใจของผู้นำหมู่บ้าน อีกทั้งยังใช้ประโยชน์เพื่อการเฉพาะอย่าง เช่น ประชาสัมพันธ์งานบุญ งานประเพณี หรืองานรื่นเริงเฉพาะครั้งคราวเป็นส่วนใหญ่

4.3.2) การดำเนินงานโดยกลุ่มบุคคล การดำเนินงานลักษณะนี้เกิดขึ้นโดยการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการหรือโดยงบประมาณของสมาชิกสภาการดำเนินงานในกลุ่มบุคคล การดำเนินงานในลักษณะนี้เกิดขึ้นโดยการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการหรือโดยงบประมาณของสมาชิกสภาจังหวัด

4.3.3) การดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการ หอกระจายข่าวลักษณะนี้จะมีความมั่นคงทั้งทางด้านบุคลากร งบประมาณสนับสนุนหรือเอกสารต่าง ๆ ที่จะใช้ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ มีรูปแบบการบริหารงานที่ชัดเจน โดยกลุ่มคนที่ได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนและหน่วยงานราชการ

4.4) รูปแบบการจัดรายการหอกระจายข่าว

สมพร พรจันทร์ (2537) จำแนกรูปแบบการจัดรายการหอกระจายข่าวออกเป็น 8 รูปแบบ ดังนี้

4.4.1) รายการบทความ เป็นรายการที่มีลักษณะแบบพุดคุยกัน แต่เป็นรายการที่พูดตามบทที่เขียนขึ้นมีเนื้อหาสาระสั้น ๆ

4.4.2) รายการสนทนา เป็นรายการพุดคุยกันระหว่าง 2 – 4 คน ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ลักษณะการสนทนา ผู้ร่วมรายการจะช่วยกันเสริมความคิดเห็นของกันและกัน

4.4.3) รายการสัมภาษณ์ เป็นการพุดคุยกันในลักษณะซักถาม และตอบปัญหา หรือแสดงความคิดเห็นระหว่างบุคคล 2 คนขึ้นไป

4.4.4) รายการประกาศข้อความสั้น ๆ เพื่อการรณรงค์ ลักษณะเฉพาะของการจัดรายการประเภทนี้ คือ พยายามสร้างพลังในการปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง

4.4.5) รายการละคร เป็นการใช้เสียงบอกเรื่องราวไม่ว่าจะเป็นเสียงคำพูดเสียงประกอบหรือเสียงดนตรี ระดับเสียงทุกเสียงช่วยบอกเรื่องราวทั้งสิ้น

4.4.6) รายการเพลง เป็นการนำเสนอในรูปแบบของเพลงพื้นบ้าน โดยใช้เนื้อหาสาระความรู้ เป็นเนื้อร้อง เช่น หมอลำด้านเอดส์ ลีเกดด้านเอดส์ เป็นต้น

4.4.7) รายการธรรมะ เป็นการนำเสนอเนื้อหาสาระ ความรู้ ข้อคิดเตือนใจ เป็นการเทศนา โดยพระที่มีชื่อเสียง เป็นที่เคารพนับถือในชุมชน

4.4.8) รายการบรรยาย ผู้ดำเนินรายการเป็นผู้บรรยายคนเดียว เป็นการสนทนาเนื้อหา สาระความรู้โดยตรงไปตรงมา

5) เคเบิลทีวีท้องถิ่น

5.1) กลุ่มเนื้อหารายการ และเกณฑ์ในการคัดเลือกรายการที่นำเสนอในเคเบิลทีวี

วิจิต เอื้ออารีวรกุล (2555) ได้แบ่งกลุ่มเนื้อหาของรายการที่ออกอากาศของเคเบิลทีวี ออกเป็น 10 กลุ่ม ได้แก่ (1) ฟรียู (2) ภาพยนตร์ (3) การ์ตูน (4) สารคดี (5) กีฬา (6) บันเทิง (7) เพลง (8) ข่าวต่างประเทศ (9) ข่าวในประเทศ (10) รายการท้องถิ่น ซึ่งเป็นรายการที่ผลิตเองโดยพิจารณา จาก ความนิยมของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ ในการผลิต รายการข่าวท้องถิ่นต้องใช้ต้นทุนสูงมาก หากคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และ กิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ไม่สนับสนุนให้เกิด การรวมตัวกันของผู้ประกอบการเคเบิล ท้องถิ่น ช่องข่าวท้องถิ่นที่มีคุณภาพก็จะเกิดขึ้นได้ยาก

กลุ่มเนื้อหารายการที่มีคุณภาพดี สังเกตได้จากการถูกเลือกให้ออกอากาศอยู่บ่อยครั้ง เช่น กลุ่มบริษัท จีเอ็มเอ็ม มีเดีย จำกัด (มหาชน) กลุ่มบริษัท อาร์เอส จำกัด (มหาชน) กลุ่มบริษัท เนชั่นมัลติมีเดียกรุ๊ป จำกัด (มหาชน) และกลุ่มบริษัทอื่น ๆ อีกหลายกลุ่ม ผู้ประกอบการธุรกิจมักไม่เลือก รายการประเภทโฆษณาขายสินค้า เนื่องจากอาจไม่สามารถดึงดูดความสนใจของลูกค้า ทั้งสินค้าและ วิธีการโฆษณาก็อาจมีปัญหาด้านคุณภาพ และการได้รับการรับรองการผลิต กลุ่มดังกล่าวจึงมักผลิต รายการ เพื่อเผยแพร่ทางโทรทัศน์ผ่านทางดาวเทียมเป็นหลัก (วิจิต เอื้ออารีวรกุล, 2555)

การคัดเลือกรายการเพื่อนำเสนอทางเคเบิลทีวีขึ้นอยู่กับฐานลูกค้าในแต่ละท้องถิ่น เช่น ในชุมชนเมือง / ในเขตเทศบาล จะเป็นกลุ่มรายการจากต้นฉบับ (Sound Track) ส่วนลูกค้าที่อยู่นอกเขตเทศบาล มักเป็นกลุ่มรายการที่พากย์หรือขึ้นภาษาไทย ซึ่งการคัดเลือกรายการให้เหมาะกับแต่ละท้องถิ่นจะพิจารณาจากผลตอบรับ (Feedback) ของผู้ชม เป็นสำคัญ

5.2) ระบบเคเบิลทีวีท้องถิ่น

ระบบเคเบิลทีวีท้องถิ่น เป็นระบบกระจายสัญญาณภาพไปยังสายนำสัญญาณที่อยู่ภายนอกอาคาร ระบบนี้ส่วนใหญ่จะทำในบริเวณที่มีปัญหาในการรับสัญญาณ โทรทัศน์จากจุดส่ง เช่น ความแรงของสัญญาณต่ำไป เนื่องจากอยู่ห่างจากจุดส่งมาก บริเวณที่มีภูเขาบัง หรืออยู่ในหุบเขา จึงต้องตั้งเสาสูงมาก ๆ หรืออาจจะรับจากจานรับสัญญาณโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม ซึ่งลักษณะของการป้อนสัญญาณจะเป็นแนวราบ หรือในบริเวณที่เป็นพื้นที่กว้าง เช่น จังหวัด อำเภอ เทศบาล หมู่บ้าน รีสอร์ท ซึ่งการติดตั้งในระบบนี้ทำให้ไม่ต้องมีเสาอากาศบนหลังคาบ้านแต่ละหลัง และเป็น การประหยัดค่าใช้จ่ายในการติดตั้ง ณ จุด ๆ เดียว (เอกพล ปะหนัน, 2553) โครงสร้างระบบของระบบ ทีวีท้องถิ่นแบ่งเป็น 3 ส่วน (เอกพล ปะหนัน, 2553) ดังนี้

5.2.1) ห้องส่ง (Head End) เป็นส่วนที่รวบรวมสัญญาณภาพต่าง ๆ ที่ต้องการรับชม รวมทั้งข่าวสารต่าง ๆ ให้รวมอยู่ในสายนำสัญญาณเพียงเส้นเดียว

5.2.2) โครงข่ายสายนำสัญญาณ เป็นส่วนที่จะนำพาสัญญาณภาพ จากห้องส่งไปยังจุดรับชมต่าง ๆ โครงข่ายสายนำสัญญาณของระบบเคเบิลทีวีท้องถิ่นจะอยู่ภายในอาคารเท่านั้น

5.2.3) อุปกรณ์ขยายสัญญาณ เป็นส่วนขยายสัญญาณภาพ เพื่อให้สัญญาณภาพ มีความคมชัดเท่ากันทุกจุดรับชม อุปกรณ์ขยายสัญญาณจะอยู่ภายนอกอาคารเท่านั้น

สถานที่ที่เหมาะสมกับการติดตั้งระบบทีวีท้องถิ่น ได้แก่ จังหวัด อำเภอ เทศบาล ตำบล หมู่บ้าน สถานที่ที่อาคารสูง

5.3) ผู้ประกอบการเคเบิลทีวีท้องถิ่น

วิจิต เอื้ออารีวรกุล (2555) อธิบายลักษณะดำเนินธุรกิจเคเบิลทีวีว่า ผู้ประกอบการเคเบิลทีวีท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ บุคคลซึ่งอยู่นอกพื้นที่ไม่กล้าเสี่ยงเข้าไปลงทุน เนื่องจากการให้บริการเคเบิลทีวีท้องถิ่น ต้องมีการเดินสายเคเบิลทีวีบนเสาไฟฟ้า หากสายเคเบิลขาด จะไม่สามารถให้บริการได้ ในอดีต เคเบิลทีวีท้องถิ่นมีการแข่งขันสูงกว่าในปัจจุบัน จนถึงกับมีการตัดสายเคเบิลของกลุ่มแข่งขันจนเกิดความเสียหายทั้ง 2 ฝ่าย ปัจจุบัน การแข่งขันเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการแข่งขันด้วยบริการและรายการข่าวท้องถิ่น เพราะเป็นรายการที่หาซื้อลิขสิทธิ์ไม่ได้ ต้องผลิตเองเท่านั้น การผลิตรายการข่าวท้องถิ่นแตกต่างจากรายการข่าวของฟรีทีวี เพราะข่าวฟรีทีวีจะต้องเป็นข่าวความขัดแย้ง สั้น กระชับ จึงจะได้รับความสนใจจากผู้ชม แต่การทำข่าวท้องถิ่นต้องเป็นข่าวเชิงบวก (การชมเชย) ไม่จำกัดความยาว และนำเสนอได้หลายรอบ เป็นที่สนใจจากคนในพื้นที่ เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว นอกจากนี้ ประชาชนยังสามารถโทรศัพท์มาขอให้เปิดข่าวซ้ำอีกได้ การให้บริการลักษณะนี้ถือเป็นหัวใจของการแข่งขันว่าลูกค้าจะตัดสินใจเป็นสมาชิกหรือเลิกเป็นสมาชิก สำหรับ

การถ่ายทอดสดรายการในท้องถิ่น สามารถทำได้โดยการเชื่อมต่ออุปกรณ์ของกล้องเข้ากับสายเคเบิล และถ่ายทอดสดได้ทันที

5.4) การโฆษณาในเคเบิลทีวีท้องถิ่น

การโฆษณาสินค้าในเคเบิลทีวีท้องถิ่นมักเป็นสินค้าที่ผลิตในท้องถิ่น และไม่มีค่าใช้จ่ายในการโฆษณา เพราะผู้ผลิตเป็นคนในท้องถิ่นไม่มีทุนมาจ่ายค่าโฆษณา ซึ่งคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ควรพิจารณาส่งเสริมให้เกิดธุรกิจขนาดเล็ก (SME) เนื่องจากคนในท้องถิ่นไม่สามารถผลิตเนื้อหาเองได้ และไม่มีงบประมาณ หากมีการจัดสรรงบประมาณในการผลิต อาจส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเนื้อหา (Content) ระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ทั้งนี้ เคเบิลทีวีท้องถิ่นควรเป็นธุรกิจระดับจังหวัด เพราะหากเป็นระดับใหญ่มากเกินไปอาจไม่ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ ขณะเดียวกัน หากเคเบิลทีวีท้องถิ่นมีขนาดเล็กเกินไปก็ไม่สามารถผลิตเนื้อหาเองได้ ดังนั้น การผลิตสื่อโฆษณาในเคเบิลทีวีท้องถิ่น ควรเป็นการโฆษณาในระดับจังหวัด และควรมีผลกระทบต่อคนในพื้นที่ เพราะจะได้รับความสนใจจากคนในชุมชนเป็นจำนวนมาก (วิชิต เอื้ออารีวรกุล, 2555)

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องสื่อเพื่อชุมชนและสื่อท้องถิ่นมาใช้ในการงานวิจัยนี้เพื่อวิเคราะห์ว่าสื่อท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีบทบาทหน้าที่ในการสื่อสารสุขภาพอย่างไร และควรมีแนวทางอย่างไรที่จะทำให้สื่อท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น หอกระจายข่าว วิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก วิทยุชุมชน และเคเบิลทีวีท้องถิ่น เป็นสื่อที่พึงประสงค์ในการสื่อสารสุขภาพในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.3 แนวคิดเรื่องการแพร่กระจายนวัตกรรม

สิ่งที่จำเป็นที่สุดสำหรับการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน คือ การที่ประชาชนต้องเปลี่ยนแปลงตนเอง การเปลี่ยนแปลงตนเองจะเกิดขึ้นได้เมื่อประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ มีความรู้ ความถูกต้อง มีการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรม อาทิ การที่ประเทศไทยรับแนวคิดการปกครองแบบประชาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในการบริหารบ้านเมือง หากประชาชนไม่ได้รับข่าวสารที่เพียงพอ มีความถูกต้อง ไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการปกครองในรูปแบบดังกล่าว ไม่ปรับพฤติกรรมตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การปกครองแบบประชาธิปไตยก็จะไม่สามารถนำมาใช้ได้ทางปฏิบัติ และไม่ยั่งยืน (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548)

2.3.1 ความหมายของนวัตกรรมและการเผยแพร่วัตกรรม

นวัตกรรม หมายถึง แนวความคิดต่าง ๆ แบบแผนพฤติกรรมหรือสิ่งของใหม่ที่แตกต่างไปจากสิ่งที่มีอยู่เดิม รวมถึงเรื่องราวต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทั้งสิ่งที่มองเห็น สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส และทั้งที่เป็นแบบแผน พฤติกรรม การประพฤติปฏิบัติตัวตนตามระบบสังคม (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548)

2.3.2 การเผยแพร่วัตกรรม

การเผยแพร่นวัตกรรมประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ประการ (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548) ดังต่อไปนี้

2.3.2.1 นวัตกรรม การที่บุคคลจะยอมรับนวัตกรรมหรือไม่ และยอมรับได้เร็วหรือช้า มักขึ้นอยู่กับความรู้ของแต่ละบุคคล ลักษณะของนวัตกรรมที่ส่งผลต่อการยอมรับของสมาชิกในสังคม มีดังนี้

- 1) ประโยชน์เชิงเปรียบเทียบ
- 2) ความเข้ากันได้
- 3) ความซับซ้อน
- 4) ความสามารถทดลองใช้
- 5) ความสามารถในการสังเกตผล

2.3.2.2 ช่องทางการสื่อสารเป็นกระบวนการเผยแพร่ “สาร” นั่นคือเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมได้ถูกส่งผ่านจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร โดยผ่านช่องทางการสื่อสาร เกณฑ์ในการเลือกใช้สื่อหรือช่องทางการสื่อสาร มีดังนี้

- 1) มีสื่อใดให้เลือกบ้าง
- 2) มีงบประมาณเพียงใด
- 3) ความนิยมของผู้ส่งสารเป็นอย่างไร
- 4) สื่อใดเข้าถึงประชาชนมากที่สุด
- 5) สื่อใดมีอิทธิพลมากที่สุด
- 6) สื่อใดมีความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารมากที่สุด
- 7) สื่อใดเหมาะสมกับเนื้อหามากที่สุด

2.3.2.3 ช่วงเวลา เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ใช้ประกอบการพิจารณากระบวนการเผยแพร่วัตกรรม เนื่องจากนวัตกรรมจะได้รับการยอมรับจากบุคคลหนึ่งภายใต้ระยะเวลาที่แตกต่างกัน ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม
- 2) ภาวณวัตกรรมและประเภทของผู้รับนวัตกรรม
- 3) อัตราการยอมรับนวัตกรรมในระบบสังคม

2.3.2.4 สมาชิกภายในระบบสังคม หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ไม่เป็นทางการ สมาชิกในองค์กรหรือในระบบสังคมย่อย ซึ่งสมาชิกจะรวมตัวกันเพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน หรือเพื่อที่จะกระทำการใดที่มีเป้าหมายร่วมกัน

2.3.3 ประเภทของการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรม

การตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมมี 3 ประเภท (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548) ดังนี้

2.3.3.1 การตัดสินใจระดับบุคคล (Optional Decision) คือ การที่บุคคลตัดสินใจด้วยตนเองได้โดยอิสระว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรม

2.3.3.2 การตัดสินใจโดยกลุ่มหรือส่วนรวม (Collective Decision) คือ การที่บุคคลจะยอมรับ นวัตกรรมใดได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของกลุ่มว่าจะยอมรับนวัตกรรมนั้นหรือไม่

2.3.3.3 การตัดสินใจโดยผู้มีอำนาจ (Authority Decision) คือ การตัดสินใจที่เกี่ยวกับทัศนคติและความคิดเห็นส่วนตัวของผู้ตัดสินใจที่มีต่อนวัตกรรมนั้น

2.3.4 แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ทัศนคติและพฤติกรรม

แนวคิดนี้ เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับตัวแปรสองกลุ่ม โดยมีการสื่อสารเป็นตัวแปรต้นหรือตัวแปรอิสระ ส่วนตัวแปรตามคือ ความรู้ ทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคล ในการวัดความสำเร็จของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา นวัตกรรม โดยตัวแปรตามของแนวคิดดังกล่าว ประกอบด้วย 4 ตัวแปร (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2548) ดังต่อไปนี้

2.3.4.1 **ความรู้ (Knowledge)** หมายถึง ความสามารถของผู้เรียนที่จะรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวต่าง ๆ ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและความรู้ทั่วไปในระดับกว้าง ความรู้นั้น ถือได้ว่าเป็นความสามารถในการใช้ข้อเท็จจริงโดยลักษณะความรู้ ประกอบด้วย 2 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ระดับความรู้ สามารถจำแนกได้เป็น 6 ระดับ ดังนี้

1.1) ระดับที่ระลึกได้ หมายถึง การเรียนรู้ในลักษณะที่จดจำเรื่องเฉพาะวิธีปฏิบัติได้

1.2) ระดับที่รวบรวมสาระสำคัญได้ หมายถึง การที่บุคคลสามารถทำบางสิ่งบางอย่างได้มากกว่าการจดจำ

1.3) ระดับการนำไปใช้ หมายถึง ความสามารถที่จะนำข้อเท็จจริงและความคิดที่เป็นนามธรรมไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม

1.4) ระดับการวิเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการใช้ความคิดในรูปของการนำความคิดมาแยกส่วน

1.5) ระดับการสังเคราะห์ หมายถึง ความสามารถในการนำข้อมูลแนวความคิดย่อย ๆ มาประกอบกันแล้วนำไปสู่การสร้างสรรค์เป็นสิ่งใหม่

1.6) ระดับการประเมินผล หมายถึง ความสามารถในการใช้ข้อมูลเพื่อการตั้งเกณฑ์ เพื่อการวัดข้อมูลตามมาตรฐาน

2) หลักการเรียนรู้ การเรียนรู้บางประการเป็นประโยชน์สำหรับการสื่อสารอย่างมากสามารถแบ่งหลักการเรียนรู้ได้เป็น 7 หลัก ดังต่อไปนี้

2.1) บุคคลแต่ละคนมีความสามารถในการเรียนรู้ที่ต่างกัน

2.2) การเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับการตอบสนองทางอารมณ์

2.3) การแสดงให้เห็นว่า ควรทำอย่างไรดีกว่าการบอกเพียงอย่างเดียว

2.4) ทักษะที่ดีที่ผู้รับสารมีต่อผู้ส่งสาร

2.5) ความจำมีความสัมพันธ์กับความใหม่ของเรื่องราวหรือเหตุการณ์

2.6) การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีขึ้น

2.7) การนำเสนอด้วยวิธีที่แปลกใหม่

2.3.4.2 ทักษะ (Attitude) หมายถึง ความรู้สึกและความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจจะเป็นสิ่งของ เหตุการณ์ บุคคล สถานการณ์ โดยทัศนคติประกอบด้วย 2 ปัจจัยหลักดังต่อไปนี้

1) องค์ประกอบของทัศนคติ มี 3 ประการ ดังนี้

1.1) องค์ประกอบด้านความรู้หรือความนึกคิด

1.2) องค์ประกอบด้านความรู้สึก

1.3) องค์ประกอบด้านพฤติกรรม

2) การเปลี่ยนทัศนคติ กระบวนการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลมี 3 ประการ ดังนี้

2.1) การยินยอม จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลต่อตนเอง และเพื่อมุ่งหวังให้เกิดความพึงพอใจจากบุคคลที่มีอิทธิพล

2.2) การเลียนแบบ เป็นภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้น

2.3) ความต้องการเปลี่ยน เกิดขึ้นเมื่อบุคคลยอมรับสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือกว่า

2.3.4.3 พฤติกรรม (Behavior/Practice) หมายถึง การกระทำหรือการแสดงออกของบุคคลซึ่งผู้อื่นสามารถสังเกตเห็นได้ โดยทั่วไปการโน้มน้าวใจให้บุคคลเปลี่ยนพฤติกรรมโดยผ่านกระบวนการทางการสื่อสาร โดยวิธีการที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมมี 4 วิธีการ ดังนี้

- 1) การปลุกเร้าอารมณ์ เพื่อให้เกิดความตื่นเต้นเร้าใจในการติดตาม
- 2) การแสดงความเห็นอกเห็นใจ
- 3) การสร้างแบบอย่างขึ้นในใจ
- 4) การให้รางวัล

2.3.4.4 ช่องว่างระหว่างความรู้ ทักษะและพฤติกรรม (KAB/KAP - Gap) ใน การสื่อสารเพื่อการพัฒนา เป็นหลักการง่าย ๆ เมื่อมีการวางแผนการสื่อสารที่ดี ผู้รับสารจะเกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดทัศนคติที่ดี คล้อยตาม โดยการสื่อสารเพื่อป้องกันและแก้ไขช่องว่างระหว่างความรู้ ทักษะและพฤติกรรมประกอบด้วย 4 ประการ ดังนี้

- 1) ให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีใช้ให้มากขึ้น คือ การที่ต้องหาวิธีการให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจวิธีใช้เทคนิคและการปฏิบัติเกี่ยวกับนวัตกรรม
- 2) ให้คำแนะนำ ในการปฏิบัติ สามารถทำได้โดยให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมหรือนักพัฒนาเข้าไปติดต่อกับผู้รับนวัตกรรมโดยตรงและให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด
- 3) ให้รางวัลแก่ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรม อันเป็นการจูงใจให้แก่สมาชิกคนอื่นในสังคมที่ยังไม่ยอมรับนวัตกรรม
- 4) ใช้กลยุทธ์ในการโน้มน้าวใจ โดยการให้สื่อบุคคล ได้แก่ ผู้นำความคิดเห็น เจ้าหน้าที่ส่งเสริม ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ ไปติดต่อกับสมาชิกหรือกลุ่มเพื่อนเพื่อโน้มน้าวใจให้ยอมรับนวัตกรรม

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องการแพร่กระจายนวัตกรรมมาใช้ในงานวิจัยนี้เพื่อวิเคราะห์ ว่า สื่อมวลชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีบทบาทในการแพร่กระจายนวัตกรรมเรื่องสุขภาพอนามัยหรือไม่ อย่างไร และแนวทางที่พึงประสงค์ในการใช้สื่อท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการแพร่กระจายนวัตกรรมเรื่องสุขภาพควรเป็นอย่างไร

2.4 แนวคิดเรื่องการกำหนดวาระผ่านสื่อ

การกำหนดวาระทางสังคม (Agenda Setting) เป็นบทบาทของสื่อมวลชน ในการจัดข่าวสารที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย เอาไว้ให้เป็นระบบระเบียบเพื่อพร้อมสำหรับการนำเสนอซึ่งในขั้นตอนของการนำเสนอ นั้น สื่อจะช่วยจัดวาระเรียงความลำดับความสำคัญเพื่อที่ประชาชนจะได้พูดถึง อภิปรายถกเถียง และให้ความสนใจต่อประเด็นที่สื่อ “เลือกนำเสนอ” อันก่อให้เกิดอิทธิพลทางอ้อม กล่าวคือ แม้ว่าสื่อจะไม่สามารถทำให้ประชาชน “คิดแบบที่สื่อคิดได้” แต่สื่อสามารถทำให้ “คนคิดในเรื่องที่เกี่ยวกับสื่อบอกได้” จากนั้น ประชาชนยังเรียนรู้รู้คิดต่าง ๆ ที่อยู่ใน “รูปแบบ” ของสื่อ เช่น อะไรที่พูดถึงมาก แปลว่า “สำคัญ” อะไรที่พูดถึงก่อน แปลว่า “สำคัญ” อะไรที่พาดหัวใหญ่ที่สุด แปลว่า “สำคัญที่สุด” เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2541)

2.4.1 อิทธิพลของสื่อมวลชนในการกำหนดวาระ (Agenda Setting)

อิทธิพลของสื่อมวลชนในการกำหนดวาระมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง 2 ปัจจัยหลัก (กาญจนา แก้วเทพ, 2541) ดังนี้

2.5.1.1 การพัฒนาของแนวคิดเรื่องการกำหนดวาระ

พัฒนาการของแนวคิดเรื่องอิทธิพลของสื่อในการกำหนดวาระของสังคมแบ่งออกเป็น 3 ยุค (กาญจนา แก้วเทพ, 2541) ดังต่อไปนี้

ยุคแรก ในปีค.ศ. 1922 ตั้งข้อสงสัยในเรื่อง “มิตินาธารณะ” ว่า ส่วนใหญ่แล้วประชาชนมักไม่ได้พบและสัมผัสเหตุการณ์จริง ๆ เพราะในโลกแห่งความเป็นจริง ทุกอย่างล้วนซับซ้อนเกินไป ดังนั้นเมื่อจำเป็นต้องเผชิญหน้าหรือต้องตอบโต้กับความจริง ต้องลดทอนหรือตกแต่งเสียใหม่ให้ดูเรียบร้อยขึ้น เพื่อให้สามารถจัดการได้

ยุคที่สอง ในปี ค.ศ. 1940 เป็นช่วงสมัยที่สื่อกำลังพุ่งสู่ความนิยมเป็นอย่างมาก และตกต่ำในช่วงทศวรรษ 1960 เพื่อเปิดทางให้แก่กระบวนการทัศน์ใหม่เรื่องผลอันจำกัดของสื่อได้รับการยอมรับ

ยุคที่สาม ในระหว่างทศวรรษ 1960 เริ่มมีงานศึกษาวิจัยบางชิ้นที่ย้อนกลับไปสู่อิทธิพลของสื่อในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีใช้ลักษณะของกระสุนปืนและเข็มฉีดยา เป็นจุดเริ่มต้นของ

กระบวนการรื้อฟื้นขึ้นใหม่ของแนวคิดเรื่องพลังของสื่อ แนวคิดเรื่องการกำหนดวาระของสื่อก็เป็นแนวคิดหนึ่งที่เชื่อในพลังของสื่อ หากแต่มีจุดต่างที่ไม่เหมือนทฤษฎีเข็มฉีดยา (Magic Bullet Theory) 2 ประการ คือ

- 1) สื่ออาจไม่สามารถทำให้คนติดตามสื่อได้ แต่ก็ทำให้ครุ่นคิดเกี่ยวกับเรื่องที่สื่อชี้แนะวาระมาได้
- 2) สื่ออาจไม่มีอิทธิพลที่จะปรับเปลี่ยนการกระทำของคนได้ แต่สื่อสามารถคัดแปลงความเข้าใจของคนได้

2.5.1.2 คำอธิบายของแนวคิดเรื่องการกำหนดวาระ (กาญจนา แก้วเทพ, 2541)

1) ทศนะของ G.A.Lang & K.Lang ได้ศึกษาเรื่องอิทธิพลของสื่อมวลชนกับการตัดสินใจลงคะแนนเสียงของชาวอเมริกัน และได้ข้อสรุปจากการวิจัยดังนี้

- 1.1) สื่อมวลชนสามารถสร้าง “ความสนใจ” ของสาธารณะให้มีต่อประเด็นบางประเด็นได้
- 1.2) สื่อมวลชนสามารถสร้างสิ่งที่เรียกว่า “สาธารณะ” ได้
- 1.3) สื่อมวลชนมีอิทธิพลในการเสนอแนะทั้ง “ประเด็น” และ “ตัวบุคคล” ให้คนสนใจได้
- 1.4) สาธารณะจะอ่าน “ระหว่างบรรทัด” ออกว่าถ้าสื่อมวลชนเสนอเรื่องมาก ผู้รับสารก็ควรจะให้ความสนใจต่อเรื่องนั้น ควรมีอารมณ์ความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งต่อเรื่องนั้น

2) ทศนะของ Cohen ในปี 1963 Cohen เริ่มเขียนถึงทฤษฎีที่เป็นที่รู้จักในทุกวันนี้ว่า “การกำหนดวาระทางสังคม (Agenda Setting)” โดยมีเนื้อหาหลัก ๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2541) ดังนี้

- 2.1) ในเรื่องของผลกระทบ (Effect) ของสื่อ นั้น ต้องมีการแยกแยะออกมาให้ชัดเจนว่าเป็นมิติด้านใด เราจึงจะสามารถให้คำตอบเรื่องมีผล / ไม่มีผล
- 2.2) ในขณะที่มีแนวคิดเรื่องลำดับชั้นของผลกระทบของสื่อ (Hierarchy of Media Effect) เช่น สื่อจะสามารถสร้างผลกระทบให้เกิดด้านความรู้สึก / ความเข้าใจต่อทัศนคติหรือต่อการกระทำ

2.3) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของสื่อได้ข้อสรุปว่า สื่อไม่ประสบความสำเร็จนัก ในการทำให้คนติดตามสื่อ หากแต่ประสบความสำเร็จในการทำให้ออกถึงเรื่องที่ยกมาพูดถึง

2.4) Cohen จึงสรุปว่า การที่คนเราจะเลือกรับรู้โลกอย่างไรนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับความสนใจของคนแต่ละคนเท่านั้น หากแต่ยังขึ้นอยู่กับบรรณาธิการ นักเขียน จะวางแผนที่ประเด็นต่าง ๆ มานำเสนอภาพของโลกในแต่ละช่วงเวลามาให้ผู้อ่านเลือกอย่างไรบ้าง

3) ทศนะของ M. McCombs & D. Shaw ในปี ค.ศ. 1968 McCombs & Shaw ได้พิสูจน์แนวคิดเรื่องการกำหนดวาระของสื่อด้วยการวางแผนการวิจัยอย่างรอบคอบ โดยได้ตั้งสมมติฐานไว้ 2 ด้านที่เกี่ยวข้องกับด้านผู้ส่งสารและผู้รับสาร (กาญจนา แก้วเทพ, 2541) ดังนี้

3.1) ในด้านผู้ส่งสารนั้น จากการเลือกข่าว เลือกการนำเสนอ การบรรณาธิการ การทำงานของทีมงานในห้องข่าว ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญในการตกแต่งความเป็นจริงทางการเมืองทั้งสิ้น

3.2) ในด้านผู้รับสาร ผู้รับสารไม่เพียงแต่จะเรียนรู้ข่าวสารเท่านั้น หากแต่ยังเรียนรู้ “น้ำหนักความสำคัญของข่าวนั้น” จากปริมาณข่าวหรือสถานที่ตั้งของข่าว

ในการวิจัยเรื่องการกำหนดวาระนั้น มีขอบเขตการศึกษา 3 ด้านที่เกี่ยวข้องกันคือ (1) การจัดวาระความสำคัญในโลกแห่งความเป็นจริง (2) วาระสำคัญในโลกของสื่อที่จะทราบได้จากการวิเคราะห์เนื้อหา และ (3) วาระสำคัญในโลกแห่งความคิดของผู้รับสารซึ่งทราบได้จากการสัมภาษณ์

งานวิจัยเรื่องการกำหนดวาระทางสังคม มักมุ่งดูผลกระทบของสื่อที่มีต่อระดับปัจเจกบุคคล แต่ K.Lang & G.Lang ได้เปิดแนวความสนใจใหม่ในเรื่องผลกระทบต่อระดับมหภาค / สังคม ที่เรียกว่า “การสร้างวาระ” (Agenda-building) ซึ่งหมายความว่า กระบวนการอันซับซ้อนที่ประเด็นหนึ่ง ๆ จะถูกสร้างให้มีความสำคัญในการกำหนดและวางแผนนโยบายออกมา ในกระบวนการนี้ K.Lang & G.Lang พบองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 ส่วนคือ สื่อมวลชน รัฐบาล และประชาชนต่างมีอิทธิพลต่อกันและกัน

2.4.2 กระบวนการกำหนดวาระด้านสุขภาพของสื่อมวลชนไทย

ในทางทฤษฎี “การสื่อสารสาธารณะ” (Public Debate) มักจะเป็นเรื่องหรือประเด็นที่มีความสำคัญ (Salient Issues) นำไปสู่การแสดงออกของสาธารณะในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งที่มาของวาระ

หรือประเด็นสำคัญดังกล่าวมาจากความเห็นของสาธารณชน (Public Opinion) และข้อเรียกร้องหรือข้อเสนอของนักการเมือง หรือผู้มีอำนาจในสังคม ผลประโยชน์ของกลุ่มจะเป็นตัวกระตุ้นให้กลุ่มแข่งขันช่วงชิงความเป็น “ประเด็น” สำคัญ สื่อมวลชนจะเป็นผู้คัดเลือกประเด็นดังกล่าว

จากการศึกษากระบวนการกำหนดวาระด้านสุขภาพของสื่อมวลชนในสังคมไทย ของปาริชาติ สถาปิตานนท์ ในปี พ.ศ. 2546 ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากสื่อมวลชนผู้กำหนดวาระแขนงต่าง ๆ จำนวน 29 คน พบว่า กระบวนการดังกล่าวมีขั้นตอนไม่แตกต่างไปจากแนวคิดข้างต้น ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอแยกตามประเภทของสื่อมวลชน (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2546) ดังนี้

2.4.2.1 กระบวนการกำหนดวาระและปัจจัยที่ผลักดันด้านประเด็นสุขภาพขึ้นสู่กระแสสื่อมวลชน และกระแสสังคมของสื่อวิทยุ

- 1) ขั้นการสร้างความสำคัญให้กับประเด็น
- 2) ขั้นตัดสินใจเลือกประเด็น (Issues) ให้เป็นวาระ (Agendas) ของสื่อวิทยุ
- 3) ขั้นการสร้างความเป็นจริงเกี่ยวกับวาระ โดยปัจจัยในการกำหนด หรือคัดเลือกประเด็นสาธารณะของสื่อวิทยุที่ปรากฏชัดเจน คือ (1) การสร้างความสำคัญให้กับประเด็น (Issues) โดยอาศัยภาคีหลัก คือ ภาครัฐและภาคเอกชน และ (2) การเป็นประเด็นร้อนหรือการอยู่ในกระแสความสนใจของสาธารณชนของประเด็น

2.4.2.2 กระบวนการกำหนดวาระและปัจจัยที่ผลักดันประเด็นด้านสุขภาพสู่กระแสมวลชนและกระแสสังคมของสื่อโทรทัศน์

- 1) ขั้นการสร้างความสำคัญให้กับประเด็น
- 2) ขั้นตัดสินใจเลือกประเด็น (Issues) ให้เป็นวาระ (Agendas)
- 3) ขั้นการสร้างความเป็นจริงเกี่ยวกับวาระ โดยปัจจัยในการกำหนด หรือคัดเลือกประเด็นสาธารณะของสื่อวิทยุที่ปรากฏชัดเจน คือ (1) การสร้างความสำคัญให้กับประเด็น (Issues) โดยอาศัยภาคีหลัก คือ ภาครัฐและภาคเอกชน และ (2) การเป็นประเด็นร้อนหรือการอยู่ในกระแสความสนใจของสาธารณชนของประเด็น

2.4.2.3 กระบวนการกำหนดวาระและปัจจัยที่ผลักดันประเด็นด้านสุขภาพสู่กระแสมวลชนและกระแสสังคมของสื่อหนังสือพิมพ์

- 1) ขั้นการสร้างความสำคัญให้กับประเด็น
- 2) ขั้นตัดสินใจเลือกประเด็น (Issues) ให้เป็นวาระ (Agendas) ของสื่อหนังสือพิมพ์

3) ขั้นการสร้างความเป็นจริง (Construction of Reality) เกี่ยวกับวาระโดยปัจจัยในการกำหนด หรือคัดเลือกประเด็นสาธารณะของสื่อวิทยุที่ปรากฏชัดเจน คือ (1) ความน่าสนใจของประเด็นที่สร้างขึ้นโดยภาคีหลัก 3 ภาคี คือ ภาครัฐ เอกชน และประชาชน (2) การเป็นประเด็นร้อนหรือการอยู่ในกระแสความสนใจของสาธารณชนของประเด็น และ (3) วิจารณ์ญาณส่วนบุคคลของผู้ผลิต

2.4.2.4 กระบวนการกำหนดวาระและปัจจัยที่ผลักดันประเด็นด้านสุขภาพขึ้นสู่กระแสสื่อมวลชนและสร้างกระแสสังคมของสื่อวิทยุ

1) ขั้นการสร้างความสำเร็จให้กับประเด็น
2) ขั้นตัดสินใจเลือกประเด็น (Issues) ให้เป็นวาระ (Agendas) ของสื่อหนังสือพิมพ์

3) ขั้นการสร้างความเป็นจริง (Construction of reality) เกี่ยวกับวาระ โดยปัจจัยในการกำหนด หรือคัดเลือกประเด็นสาธารณะของสื่อวิทยุที่ปรากฏชัดเจน คือ (1) การสร้างความสำคัญให้กับประเด็น (Issue) โดยภาคีหลัก 3 ภาคี คือ ภาครัฐ เอกชน และประชาชน โดยวิธีการขอร้อง (2) การเป็นประเด็นร้อนหรือการอยู่ในกระแสความสนใจของสาธารณชนของประเด็น (3) การมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกองบรรณาธิการที่มีนายแพทย์เป็นผู้นำความคิดเห็น (4) คอลัมน์นิสต์เจ้าของคอลัมน์ที่อาศัยวิจารณ์ญาณมองโลกในความเป็นจริงและเลือกประเด็นด้วยตนเอง และ (5) ฤดูกาลที่มีแบบแผนในการนำเสนอประเด็น

2.4.2.5 ภาพรวมของกระบวนการกำหนดวาระและปัจจัยในการกำหนดวาระสุขภาพของสื่อมวลชนไทย สื่อมวลชนจะเป็นตัวหลักในการตัดสินใจเลือกประเด็นให้เป็นวาระ โดยคำนึงถึงกระแสหรือความร้อนของประเด็นและปัจจัยตัวผู้ผลิตสื่อเอง ก่อนที่สื่อวาระจะนำเสนอต่อสาธารณชน

2.4.3 การรณรงค์ด้านสุขภาพผ่านสื่อมวลชนในประเทศไทย

ผลการวิจัยของปาริชาติ สถาปิตานนท์ (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2546) ซึ่งให้เหตุผลองค์ประกอบที่สำคัญในการรณรงค์ด้านสุขภาพผ่านสื่อมวลชนในประเทศไทย ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) องค์ประกอบเชิงบุคคล / องค์การรณรงค์ (2) องค์ประกอบเชิงกระบวนการรณรงค์ (3) องค์ประกอบเชิงระบบที่เกี่ยวข้องกับการรณรงค์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.4.3.1 องค์ประกอบเชิงบุคคล / องค์การรณรงค์ ข้อมูลจากการวิจัย พบว่า องค์ประกอบเชิงบุคคล / องค์การรณรงค์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการรณรงค์ต่าง ๆ ในประเทศไทย ได้แก่ (1) แกนนำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการรณรงค์ด้านสุขภาพ (2) กลุ่มพันธมิตร โครงการรณรงค์ในประเทศ

ไทยในปัจจุบัน มักเป็นโครงการที่อาศัยความร่วมมือของกลุ่มพันธมิตรในด้านต่าง ๆ อาทิ การสนับสนุนข้อมูล ข่าวสาร ทีมงาน และช่องทางในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย

2.4.3.2 องค์ประกอบเชิงกระบวนการ ข้อมูลจากการวิจัย พบว่า องค์ประกอบเชิงกระบวนการมี 6 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) เป้าหมาย ในการรณรงค์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการรณรงค์ ต้องมีเป้าหมายในการรณรงค์ที่ชัดเจน (2) กลุ่มเป้าหมาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการรณรงค์ด้านสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรแบ่งกลุ่มเป้าหมาย ออกเป็นกลุ่มเป้าหมายย่อยต่าง ๆ ตามความเหมาะสม (3) ข้อมูล / ประเด็นในการรณรงค์ องค์การที่ดำเนินการรณรงค์จำเป็นต้องมีข้อมูลที่ทันสมัย และมีความชัดเจนเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการรณรงค์ (4) ช่องทางการสื่อสาร จะเน้นการเผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อมวลชน แต่ในทางปฏิบัติ โครงการรณรงค์เหล่านั้นมักใช้ควบคู่ไปกับช่องทางสื่อสารอื่น ๆ อาทิ สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ เป็นต้น (5) กลยุทธ์การสื่อสาร การเลือกกลยุทธ์การสื่อสารที่เหมาะสมเป็นเสมือนกุญแจไปสู่ความสำเร็จของโครงการรณรงค์ และ (6) การวิจัย ผลจากการวิจัย พบว่า กระบวนการวิจัยและข้อมูลการวิจัยได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์ด้านสุขภาพผ่านสื่อมวลชนไทย

2.4.3.3 องค์ประกอบเชิงระบบที่เกี่ยวข้อง

1) การพัฒนากลไกในการเชื่อมประสานการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ ในระบบสังคม ผลการวิจัย พบว่า กลไกในการเชื่อมประสานการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ ภายในระบบสังคมเป็นสิ่งจำเป็น หากนักรณรงค์ต้องการที่จะให้เกิดกระแสความตื่นตัวในสังคม

2) การพัฒนาระบบส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในการรณรงค์ในพื้นที่ หากต้องการให้เกิดความยั่งยืน และสมาชิกในพื้นที่เป้าหมายมีความรู้สึกร่วมกับการรณรงค์ ตลอดจนเป็นการสื่อสารในแนวระนาบ นักรณรงค์ พบว่า ควรมีการส่งเสริมให้ชุมชนเป้าหมายสามารถพัฒนากระบวนการรณรงค์ในพื้นที่ตนเอง

3) การร่วมมือกับกลุ่มพันธมิตรในการพัฒนามาตรการเชิงระบบอื่นในสังคม ในระบบสังคมเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะมาตรการด้านการศึกษา การบำบัดฟื้นฟู และการกำกับดูแลกันในชุมชน

2.4.4 รูปแบบการรณรงค์ด้านสุขภาพที่มุ่งเสนอประเด็นสุขภาพผ่านสื่อมวลชนในประเทศไทย

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2546) กล่าวว่า หากพิจารณารูปแบบในการรณรงค์ตามลักษณะของหน่วยงาน ลักษณะของประเด็น พื้นที่เป้าหมายในการจัดกิจกรรม ปริมาณและความ

ต่อเนื่องของกิจกรรม และความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานและสื่อมวลชนแล้วนั้น สามารถแบ่งรูปแบบการรณรงค์ด้านสุขภาพที่มุ่งเสนอประเด็นสุขภาพผ่านสื่อมวลชนได้เป็น 6 รูปแบบ ดังนี้

2.4.4.1 กิจกรรมเฉพาะกิจ เป็นรูปแบบของการรณรงค์ในยุคแรก ๆ ของสังคมไทย ซึ่งยังมีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน รูปแบบของกิจกรรมมักเป็นการจัดกิจกรรมในพื้นที่ของตน

2.4.4.2 ส่วนกลางกับส่วนภูมิภาค เป็นรูปแบบของการรณรงค์เพื่อสุขภาพ มักพบในหน่วยงานภาครัฐที่มีสาขาอยู่ในส่วนภูมิภาค โดยหน่วยงานของรัฐในส่วนกลางจะทำหน้าที่เป็นแกนหลักของการรณรงค์

2.4.4.3 แกนหลักกับพันธมิตร หน่วยงานที่เป็นแกนหลักในการรณรงค์อาจเป็นหน่วยงานของภาครัฐ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน หรือองค์กรธุรกิจ โดยหน่วยงานดังกล่าวจะดำเนินการประสานงาน เพื่อเชิญชวนหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องให้เข้าร่วมในการรณรงค์

2.4.4.4 หน่วยงานกับผู้รับจ้าง เป็นแนวทางที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน โดยเฉพาะในหน่วยงานภาครัฐ นอกจากนั้นยังพบในกรณีของหน่วยงานองค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจำนวนมากจากแหล่งทุนภายนอก

2.4.4.5 องค์กรกับการผลักดันกระแส เป็นรูปแบบการรณรงค์ในแนวทางนี้ มักพบในองค์กรพัฒนาเอกชน หรือหน่วยงานภาครัฐที่มีงบประมาณ และมีความรับผิดชอบโดยตรง จะดำเนินการโดยการที่ทีมงานในหน่วยงานคอยติดตามประเด็นต่าง ๆ

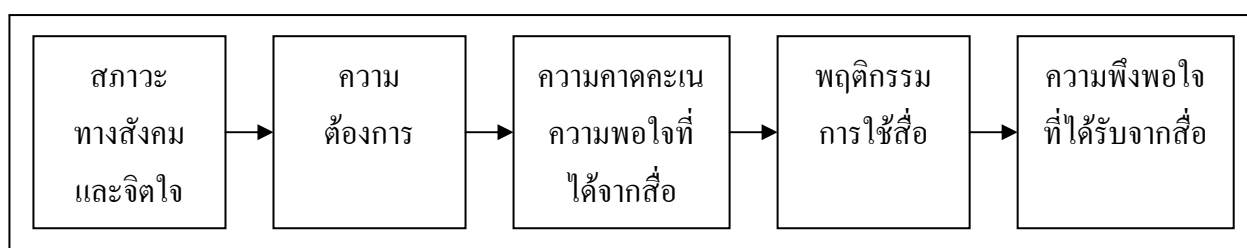
ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องการกำหนดวาระผ่านสื่อมาใช้ในงานวิจัยนี้เพื่อวิเคราะห์ ว่าการกำหนดวาระผ่านสื่อมีรูปแบบหรือขั้นตอนการดำเนินงานอย่างไร มีปัจจัยแวดล้อมใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดวาระผ่านสื่อ เพื่อนำไปปรับประยุกต์ใช้กับการกำหนดรูปแบบการนำเสนอการสื่อสารสุขภาพที่พึงประสงค์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านสื่อท้องถิ่นในลำดับต่อไป

2.5 แนวคิดเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจ

แนวคิดการใช้สื่อและความพึงพอใจ (Uses and Gratification Approach) เป็นทฤษฎีที่อยู่ภายใต้กรอบของทฤษฎีเชิงหน้าที่ (Functional Perspective) เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่า พฤติกรรมและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมล้วนเกี่ยวข้องกันในเชิงหน้าที่ต่อกัน คือ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ ทั้งแบบลูกโซ่และแบบวงจร กล่าวคือ พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากความต้องการ (Need) ซึ่งความต้องการของแต่ละคนมักแตกต่างกันออกไป พฤติกรรมการเปิดรับสื่อของแต่ละคนเกิดจากการพื้นฐานด้านจิตใจของบุคคลผนวกกับประสบการณ์ที่ได้รับจากสถานการณ์ต่าง ๆ พฤติกรรมการรับสารของมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดจากปฏิกิริยาตอบโต้ต่อความต้องการของมนุษย์เองที่จะรักษา

รูปแบบพฤติกรรม เพื่อปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม แนวคิดการใช้สื่อและความพึงพอใจเน้นการอธิบายเชิงเหตุผลต่อเนื่อง โดยความต้องการ แรงจูงใจ พฤติกรรม และความพึงพอใจจะเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ (ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2542)

Katz และคณะ (1974 อ้างถึงใน ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2542) ได้สร้างแบบจำลองการใช้สื่อเพื่อตอบสนองความพอใจ ดังแผนภาพที่ 1 ดังนี้

แผนภาพที่ 2.1 แบบจำลองอธิบายการใช้สื่อเพื่อสนองความพอใจ

จากแผนภาพที่ 2.1 แบบจำลองอธิบายการใช้สื่อเพื่อสนองความพอใจ พบว่า สถานะทางสังคมและจิตใจมีผลต่อความต้องการสื่อ การคาดคะเนว่าสื่อใดจะตรงกับความต้องการ โดยการเลือกเปิดรับอยู่บ่อยครั้ง หากสื่อดังกล่าวสามารถตอบสนองผู้รับสารได้อย่างเต็มที่ สื่อดังกล่าวก็จะได้รับความพึงพอใจจากผู้รับสาร

Wright (1950 อ้างถึงใน ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2542) กล่าวว่า ลักษณะของการศึกษาสื่อ โดยไม่ได้มองเพียงว่าสื่อมีอิทธิพลต่อมนุษย์ แต่กลับมองว่า มนุษย์ต่างหากที่ใช้สื่อเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งแท้จริงแล้วการมองหน้าที่ของสื่อมวลชนที่มีต่อผู้รับสาร โดย McQuail และคณะ (1972 อ้างถึงใน ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2542) ได้สรุปหน้าที่ของสื่อออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. หน้าที่เสนอข่าว (Information) เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่ต้องการรับรู้ข่าวสารความเป็นไปของสังคม
2. สร้างเสริมเอกลักษณ์ (Personal Identity) ของบุคคลเพื่อสนองความต้องการที่จะมีสิ่งอ้างอิงถึงตัวตนของบุคคลนั้น ๆ
3. สร้างเสริมการติดต่อกับสังคม (Social Interaction) เพื่อสนองความต้องการที่จะมีเพื่อนและติดตามกับสังคมภายนอก

4. หน้าที่เสนอความบันเทิง (Entertainment) เพื่อสนองความต้องการที่แตกต่างจากเดิม หลบหนีความจำเจ และเพื่อผ่อนคลาย สร้างความสนุกสนาน

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจมาใช้ในการวิจัยนี้เพื่อวิเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการใช้ประโยชน์จากการเปิดรับเนื้อหาเรื่องสุขภาพอนามัยสื่อท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างไร มีความพึงพอใจ และความคาดหวังต่อการทำหน้าที่สื่อท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการสื่อสารสุขภาพอย่างไร

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น

กนกพร วงศ์น่าน (2549) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น กับการส่งเสริมสุขภาพใน 4 จังหวัดภาคเหนือตอนบน เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลมี 3 ส่วน ได้แก่ (1) การวิเคราะห์เนื้อหาด้านการส่งเสริมสุขภาพของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นทั้ง 7 ชื่อฉบับ ประกอบด้วย หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ลานนาโพสต์ เอกราช (ลำปาง) เชียงใหม่นิวส์ ไทยนิวส์ (เชียงใหม่) เสี่ยงเสรีภาพ เมืองราย (เชียงราย) และไทยแลนด์นิวส์ (น่าน) จำนวน 95 ฉบับ โดยใช้ตารางลงรหัส เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล (2) การสัมภาษณ์เชิงลึกบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นและบุคลากรสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด รวมทั้งสิ้นจำนวน 13 คน (3) แบบสอบถามประชากรในจังหวัดลำปาง เชียงใหม่ เชียงราย และน่าน จำนวน 400 คน

ผลการวิจัย พบว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นทั้ง 7 ชื่อฉบับ มีปริมาณพื้นที่ในการเสนอเนื้อหา ด้านการส่งเสริมสุขภาพ คิดเป็นร้อยละ 4.14 เมื่อเทียบกับพื้นที่ทั้งฉบับของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นแต่ละชื่อฉบับ และพบว่าใช้รูปแบบข่าวมากที่สุด รองลงมาคือ คอลัมน์สุขภาพ คอลัมน์อื่น ๆ บทความ และบทบรรณาธิการ ส่วนทางด้านเนื้อหาด้านการส่งเสริมสุขภาพที่มีปริมาณการนำเสนอมากที่สุด ทั้งจำนวนเรื่องและพื้นที่ คือ เรื่องการให้ความรู้ความเข้าใจในการดูแลป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ รองลงมาคือ กิจกรรมรณรงค์สุขภาพ ตามด้วย การรายงานข่าวสุขภาพ ตามลำดับ

สำหรับการพิจารณาคัดเลือกประเด็นด้านสุขภาพของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นทั้ง 7 ชื่อฉบับ ผลการวิจัยพบว่า ประเด็นปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อประชาชน อาทิ โรคระบาด หรือ โรคภัยรุนแรงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ส่วนความคิดเห็นของบรรณาธิการ เห็นว่า หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นควรมีบทบาทส่วนร่วมในการทำหน้าที่รายการข่าว ให้ความรู้ และเป็นสื่อกลางระหว่างหน่วยงานกับประชาชนในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสุขภาพ ความคิดเห็นของบุคลากร

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด เห็นว่า ปัจจุบันหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นของจังหวัดตนเองนำเสนอเนื้อหา ด้านสุขภาพมากกว่าในอดีต และนำเสนอในรูปแบบข่าวมากกว่ารูปแบบบทความ คอลัมน์สุขภาพและ คอลัมน์อื่น ๆ การสำรวจพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสาร ความคิดเห็น และการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการดูแลป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ โดยอ่านเนื้อหาด้านสุขภาพจากหนังสือพิมพ์ นาน ๆ ครั้ง และมักจะอ่านผ่านรูปแบบข่าวมากที่สุด ส่วนความคิดเห็นของประชาชนส่วนใหญ่ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยว่า ปัจจุบันหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น นำเสนอเนื้อหาสุขภาพเพิ่มมากขึ้น สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดูแลป้องกันและ ส่งเสริมสุขภาพ พบว่า กิจกรรมด้านสุขภาพที่ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในระดับกลาง คือ การใช้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพต่าง ๆ จากหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เพื่อสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกับสมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้าน

นฤดม สาริกบุตร (2547) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อ การนำเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในเขตจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการนำเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นของประชาชนในเขตจังหวัด อุบลราชธานี (2) เป็นแนวทางในการพัฒนากิจการหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นให้มีคุณภาพเป็นประโยชน์ต่อ ประชาชนต่อไป การดำเนินการวิจัย เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม จากประชาชนที่เคยอ่าน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นไม่จำกัดว่าจะเคยอ่านของสำนักพิมพ์หรือหน่วยงานใด แบ่งเป็น 20 อำเภอ และ 5 กิ่งอำเภอ โดยกำหนดให้เก็บข้อมูลอำเภอและกิ่งอำเภอ จำนวนละ 40 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 1,000 คน

ผลการวิจัย พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากเป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 21 – 30 ปี มีระดับการศึกษาปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ประกอบอาชีพราชการ และมีรายได้ 5,001 – 10,000 บาท ผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับความพึงพอใจที่มีต่อการนำเสนอข่าวสารหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นใน ภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 4.23 แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า ความพึงพอใจที่มีต่อการนำเสนอข่าวสารหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น จำแนกตามเพศ อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 4.01 จำแนกตามอายุ อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 4.00 จำแนกตามระดับการศึกษา ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 3.95 จำแนกตามระดับตามอาชีพในภาพรวม อยู่ในระดับ มาก คิดเป็นร้อยละ 3.95 จำแนกตามรายได้ในภาพรวมโดยมีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท คิดเป็น ร้อยละ 4.02

2.6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหออกระจายข่าว (เสียงตามสาย)

สนั่น สนธิสัมพันธ์ (2530) ได้ศึกษาเรื่อง ผลของการใช้รูปแบบรายการบันทึกเสียงสำหรับรายการกระจายเสียงทางหออกระจายข่าวในชุมชนชนบทที่มีต่อการเรียนรู้ เรื่องโรคพยาธิใบไม้ตับ เพื่อการพัฒนาสาธารณสุขมูลฐาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบรายการในการใช้เทปบันทึกเสียงทางหออกระจายข่าวเพื่อให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐาน เรื่องพยาธิใบไม้ตับ (2) เสนอรูปแบบรายการใช้เทปบันทึกเสียงที่เหมาะสมในการนำความรู้ความเข้าใจเรื่องพยาธิใบไม้ตับทางหออกระจายข่าวไปสู่ชุมชนชนบท ดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 4 ตำบล ด้วยการจับฉลาก โดยวิธี Random Assignment ให้เป็นหมู่บ้านทดลอง 3 หมู่บ้าน และหมู่บ้านควบคุม ได้แก่ (1) กลุ่มทดลอง คือ บ้านป่าหม้อ บ้านหนองแวง และบ้านดงกลาง (2) กลุ่มควบคุม คือ บ้านโพธิ์ทอง และกลุ่มตัวอย่างต้องมีอายุระหว่าง 15 – 25 ปี และ 26 – 60 ปี ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจงกลุ่มละ 20 คน รวมเป็นหมู่บ้านละ 40 คน มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 160 คน

ผลการวิจัย พบว่า (1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มตัวอย่างและกลุ่มควบคุมมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (2) ในกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 15 – 25 ปี พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องพยาธิใบไม้ตับของกลุ่มทดลองที่ได้รับความรู้เรื่องพยาธิใบไม้ตับ ในรูปแบบรายการภาษาถิ่นมีความแตกต่างกับรูปแบบรายการภาษาไทยกลาง และรูปแบบรายการภาษาหมอลำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (3) ในกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 26 – 60 ปี พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องพยาธิใบไม้ตับของกลุ่มที่ได้รับความรู้ เรื่องพยาธิใบไม้ตับในรูปแบบรายการทั้ง 3 รูปแบบไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (4) ในกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 15 – 60 ปี พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องพยาธิใบไม้ตับของกลุ่มทดลองที่ได้รับความรู้เรื่องพยาธิใบไม้ตับในรูปแบบรายการภาษาถิ่นมีความแตกต่างกับรูปแบบภาษาไทยกลาง และรูปแบบภาษาหมอลำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (5) รูปแบบรายการที่ใช้เทปบันทึกเสียงที่เหมาะสมในการให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องพยาธิใบไม้ในตับทางหออกระจายข่าวไปสู่ชุมชนชนบทควรมีลักษณะดังต่อไปนี้ 1) ความยาวของรายการประมาณ 20 นาที 2) ภาษาที่ใช้ในการกระจายเสียงควรใช้เป็นภาษาถิ่นหรือภาษาไทยกลาง 3) ในกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ 15 – 25 ปี ภาษาที่ใช้ควรเป็นภาษาถิ่นหรือภาษาไทยกลาง 4) ในกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 26 – 60 ปี ภาษาที่ใช้ควรเป็นภาษาถิ่นหรือภาษาหมอลำ 5) ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการกระจายเสียงทางหออกระจายข่าวควรเป็นเวลาในภาคเช้าระหว่าง 05.30 – 05.50 น.

ดวงพร คำคุณวัฒน์ และคณะ (2549) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาหอกระจายข่าวสารเพื่อสนองความต้องการของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานหอกระจายข่าวสาร (2) ศึกษาผลที่เกิดขึ้นทั้งในส่วนของการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารและในส่วนของการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการดำเนินงานหอกระจายข่าวสาร (3) ศึกษาบทบาทและสถานภาพหอกระจายข่าวสารในชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน (4) ศึกษาปัจจัยที่ทำให้หอกระจายข่าวสารสามารถสนองต่อความต้องการของชุมชน ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัยในอำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร โดยศึกษาพื้นที่ 7 หมู่บ้านใน 3 ตำบล ดังนี้ ตำบลชุมโค ได้แก่ หมู่บ้านดอนทราย หมู่ 9 บ้านดอนปลักหมู หมู่ 12 บ้านชุมทรัพย์ และหมู่ 13 บ้านสมบูรณ์สุข ตำบลทะเลทรัพย์ ได้แก่ หมู่ 5 บ้านปากบ่อ และตำบลสะพลี ได้แก่ หมู่ 3 บ้านคอนคา และหมู่ 8 บ้านทุ่งวัวแล่น แบ่งการดำเนินงานวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้วยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ และประเมินผลการศึกษา รวบรวมและนำเสนอผลการศึกษา

ผลการวิจัย พบว่า (1) การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารอย่างเป็นกระบวนการ 5 ขั้นตอน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาหอกระจายข่าวสารแบบชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง (2) รูปแบบการพัฒนาแบบหนึ่ง หากดำเนินการในพื้นที่ต่างกันจะก่อให้เกิดผลแตกต่างกัน เพราะแต่ละพื้นที่มีสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน เช่น การกำหนดให้การสอบถามความต้องการฟังของชาวบ้านเป็นขั้นตอนสำคัญของกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม (3) วิธีดำเนินงานมีความสัมพันธ์กับที่มาของหอกระจายข่าว กล่าวคือ ในพื้นที่หอกระจายข่าวสารมักมีการดำเนินงานในรูปแบบของคณะกรรมการ (4) ความรู้สึกของชุมชนและทำที่นักวิจัยเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องใส่ใจการดำเนินงานในพื้นที่ศึกษาทั้ง 7 แห่ง พบว่า ชุมชนต่างมีความรู้สึกต่อความเปลี่ยนแปลงในการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารไม่ว่าจะในฐานะผู้ฟังหรือฐานะผู้จัด (5) การที่คณะทำงานมีความสะดวกในการทำงานไม่ว่าจะเป็นเรื่องแนวทางการทำงานที่ชัดเจนหรือการสนับสนุนด้านคำปรึกษาและอุปกรณ์ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารอย่างต่อเนื่อง (6) เมื่อชุมชนมีโอกาสร่วมคิดและวางแผนการพัฒนาหอกระจายข่าวสาร พบว่าชาวบ้านมีศักยภาพและมีลักษณะเป็นผู้รับสารที่กระตือรือร้น (Active Audience) กล่าวคือ ไม่เพียงเป็นผู้รับสารที่คอยรับฟังเท่านั้นแต่มีการแสดงความคิดเห็นด้วย (7) การประชุมหมู่บ้านเป็นช่องทางสื่อสารภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพช่องทางหนึ่ง เนื่องจากการประชุมที่มีอยู่เป็นประจำทุกเดือน ชาวบ้านมีส่วนร่วม (8) หอกระจายข่าวสาร เป็นสื่อเพื่อการพัฒนา สามารถสร้างพลังให้แก่ชุมชนได้ เพราะชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการสื่อสาร (9) การเข้ามาเกี่ยวข้องของหน่วยงานภาครัฐ ทำให้บทบาทการเป็นสื่อเพื่อพัฒนาของหอกระจายข่าวสารไม่ชัดเจนเนื่องจากปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐหลายแห่งได้ใช้หอกระจายข่าวสารเป็นช่องทางในการนำข้อมูลไปสู่ชุมชน

ดวงพร คำณูวัฒน์ และคณะ (2549) ได้ศึกษาเรื่อง การดำเนินงานหอกระจายข่าวสารที่สนองตอบความต้องการของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวิธีการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารที่สนองตอบความต้องการของชุมชนอย่างยั่งยืน (2) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารที่สนองตอบความต้องการของชุมชนอย่างยั่งยืน (3) ศึกษาผลที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานหอกระจายข่าวสาร ทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับเครือข่าย (4) เสริมศักยภาพให้แก่ชุมชนในการดำเนินงานหอกระจายข่าวสาร ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัยจากหอกระจายข่าวสารใน 7 หมู่บ้าน ของอำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร ได้แก่ บ้านคอนทราย บ้านคอนปลักหมู บ้านชุมทรัพย์ บ้านสมบูรณ์สุข บ้านปากบ่อ บ้านคอนคา และบ้านทุ่งวัวแล่น โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้ (1) การดำเนินงานวิจัยอย่างเป็นลำดับขั้น ได้แก่ สานความสัมพันธ์ สร้างสรรค์ความร่วมมือ สร้างผู้ปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสาร รุ่น 2 และดูงาน กระตุ้นให้เกิดเครือข่ายผู้ปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสาร สนับสนุนการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมของเครือข่าย (2) การดำเนินงานตลอดทั้งโครงการมีทั้งสิ้น 3 วิธีการ ได้แก่ สนับสนุนการปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสาร กระตุ้นให้ทุกพื้นที่ปฏิบัติงานแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วม กระตุ้นให้มีการจัดกิจกรรมเสริม

ผลการวิจัย พบว่า (1) การดำเนินงานหอกระจายข่าวสารในพื้นที่ศึกษาเริ่มต้นโครงการสภาพการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารโดยรวมของจังหวัดชุมพร ส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาไม่สามารถใช้งานได้อย่างต่อเนื่อง ยังไม่มีการร่วมรับผิชอบจากชุมชนทั้งในด้านการบริหาร การกระจายเสียง และการซ่อมบำรุง ลักษณะการใช้งานส่วนใหญ่ยังใช้เพียงถ่ายทอดข่าวประจำวันจากส่วนกลาง ประกาศจากชุมชน และเปิดเทปข้อมูลที่ได้รับจากส่วนกลางเท่านั้น ในขณะที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดและสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยประจำจังหวัดชุมพร กรมประชาสัมพันธ์ ได้เข้ามามีบทบาทสนับสนุนด้วยการจัดอบรมผู้ดำเนินการหอกระจายข่าวสาร และจัดตั้งเครือข่ายผู้ดำเนินการหอกระจายข่าวสาร หากแต่เป็นการดำเนินงานหอกระจายข่าวในลักษณะที่มีได้เกิดจากความต้องการและความร่วมมือของชุมชน (2) ผลที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารใน 3 ระดับ : ผู้ปฏิบัติงาน หมู่บ้าน และเครือข่ายผู้ปฏิบัติงาน เมื่อได้ดำเนินงานต่าง ๆ พบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีดังนี้ 1) ผลที่เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสาร มีความรู้ทักษะเพิ่มมากขึ้น 2) ผลที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานหอกระจายข่าวสารประจำหมู่บ้าน สามารถจัดกลุ่มเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีการดำเนินงานมาก ปานกลาง และน้อย สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างคือทัศนคติต่อศักยภาพของหอกระจายข่าวสารและการมีส่วนร่วมของชุมชน 3) ผลที่เกิดขึ้นในเครือข่ายผู้ปฏิบัติงานหอกระจายข่าว มีแนวโน้มจะเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง และเป็นกำลังสำคัญในการผลักดันงานหอกระจายข่าวสารให้ดำเนินงานไปได้ด้วยดี (3) การดำเนินงานหอกระจายข่าวสารที่สนองตอบความต้องการของชุมชนอย่างยั่งยืน เมื่อพิจารณาด้านต่าง ๆ ได้แก่ การบริหารจัดการ

การจัดการกระจายเสียง การมีส่วนร่วมของชุมชน การสนับสนุนงานจากบุคคล / หน่วยงานภายนอก และการมีเครือข่ายผู้ปฏิบัติงาน (4) ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานหอกระจายข่าวสารมีความยั่งยืน ได้แก่ ผู้นำชุมชนมีทัศนคติที่ดี ผู้ปฏิบัติงานมีปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในงาน การมีเครือข่ายผู้ปฏิบัติงานที่เข้มแข็ง และความจริงใจและความสม่ำเสมอในการให้การสนับสนุนของบุคคล / หน่วยงานภายนอก

2.6.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานีวิทยชุมชน

อุบล จันทรเพชร และ สิริลักษณ์ เจริญผล (2552) ศึกษาเรื่องการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมของบุคลากรวิทยุชุมชน ในพื้นที่ภาคกลาง ตะวันตก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเผยแพร่ความรู้และความต้องการสื่อด้านการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมของบุคลากรวิทยุชุมชนในพื้นที่ภาคกลางตะวันตก เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม โดยส่งแบบสอบถามไปทางไปรษณีย์ จำนวน 93 คน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยคือ บุคลากรของวิทยุชุมชน ประกอบด้วยหัวหน้าสถานี ผู้จัดการรายการวิทยุ และคณะกรรมการ

ผลการวิจัย พบว่า บุคลากรของวิทยุมีบทบาทเป็นผู้จัดการรายการวิทยุ เป็นเจ้าของรายการ และได้รับการสนับสนุนจากสปอนเซอร์บางรายการ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพในรายการวิทยุ (ร้อยละ 92.5) โดยการพูดออกอากาศขณะดำเนินรายการ ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ คือ ขาดหน่วยงานสนับสนุนข้อมูลความรู้ และขาดสื่อความรู้ที่เหมาะสมและเพียงพอ สำหรับความต้องการข้อมูลความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมพบว่า เรื่องที่ต้องการมากที่สุด ด้านองค์ความรู้ คือ ปัญหาวัยรุ่น / วัยรุ่นและเยาวชน (ร้อยละ 86.0) ประเภทของสื่อ คือ สปอตข้อความสั้น ๆ (ร้อยละ 82.8) ช่องทางการสื่อสาร คือ จดหมาย / หนังสือราชการ / ระบบรายงาน (ร้อยละ 80.6) และกระบวนการติดต่อประสานงาน คือ ต้องการให้มีการติดต่อสื่อสารเพื่อให้ข้อมูลความรู้ด้านสุขภาพอย่างต่อเนื่อง (ร้อยละ 67.7) สำหรับความพึงพอใจต่อการบริการและสนับสนุนของศูนย์อนามัยที่ 4 ราชบุรี พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจมากที่สุดด้านการสื่อสาร คือ การแจ้งข้อมูล / ข่าวสาร / ความรู้ด้านสุขภาพ (ร้อยละ 72.1) ด้านสื่อ / องค์ความรู้ที่ได้รับ คือ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดการรายการวิทยุได้ (ร้อยละ 88.4) และโดยรวมมีความพึงพอใจต่อการบริการสนับสนุนของศูนย์ฯ ในระดับมาก (ร้อยละ 76.7) ข้อเสนอแนะ คือ ต้องการสปอตความรู้สั้น ๆ ฟังง่าย ตอนละ 2 – 3 นาที และควรจัดสัมมนาเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง

ชาญวิทย์ ภาเกล้า (2552) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการกระจายเสียงของสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแบบรายการวิทยุเพื่อการเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน สำหรับชุมชนในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม (2) พัฒนารูปแบบการเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนของสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม (3) ศึกษาความพึงพอใจของผู้ฟัง ต่อรายการวิทยุชุมชน เพื่อเผยแพร่ความรู้ที่พัฒนาขึ้นแก่ประชาชน ดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ดังนี้ (1) นักจัดรายการวิทยุและผู้ฟังวิทยุชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 379 คน การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (2) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านสื่อสารมวลชน จำนวน 4 คน นักจัดรายการวิทยุ จำนวน 7 คน และกลุ่มผู้ฟัง จำนวน 8 คน (3) ผู้ฟังรายการวิทยุชุมชน แคนน้ำดินปลา คลื่น F.M 103.75 จำนวน 76 คน โดยเครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสอบถามความต้องการของผู้ฟัง แบบสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัย ประเด็นการสนทนากลุ่ม รูปแบบการกระจายเสียงที่ถูกพัฒนาขึ้นและแบบสอบถามความพึงพอใจของผู้ฟัง

ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อยู่ในช่วงวัยกลางคน เปิดรับสื่อโทรทัศน์มากที่สุด ด้านสื่อวิทยุกลุ่มตัวอย่างได้รับประโยชน์จากเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ โดยมีเปิดรับในช่วงเวลา 06.00 – 07.00 น. เนื้อหารายการที่ต้องการเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกษตร รูปแบบรายการควรมีความเป็นกันเองมากที่สุด ประเด็นเรื่องความคาดหวัง กลุ่มตัวอย่างคาดหวังข่าวสารจากรายการวิทยุชุมชนจะมีประโยชน์และเสริมสร้างความรู้ได้ ในระดับมาก

ผลการพัฒนารูปแบบรายการเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนของสถานีวิทยุชุมชนในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม การใช้รูปแบบการสนทนา และรายการสัมภาษณ์บุคคลในรายการ เป็นแนวทางในการพัฒนารายการวิทยุ ช่วยให้ดูน่าสนใจมากขึ้น ควรใช้ภาษาถิ่นในการนำเสนอ รูปแบบรายการควรมีความเป็นกันเอง ไม่นำเสนอความรู้เชิงวิชาการมากเกินไป ส่วนเนื้อหารายการผู้วิจัยเลือกเนื้อหาจากวัย เนื้อหาที่ใช้เป็นข่าวสารในชุมชนและเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับเกษตร ซึ่งได้รับความสนใจเป็นจำนวนมาก ผู้ฟังโทรศัพท์เข้ามามีส่วนร่วมในการสนทนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในรายการ โดยนำเสนอในช่วงเวลา 06.00 – 07.00 เป็นช่วงเวลาที่สะดวกเนื่องจากผู้ฟังยังไม่ออกไปทำงาน ทำไร จากนั้นผู้วิจัยนำรูปแบบรายการวิทยุชุมชนเพื่อเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนทดลองใช้จัดรายการเป็นระยะเวลา 2 เดือน รูปแบบรายการมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด

ยิ่งศักดิ์ แพงจันทร์ศรี (2552) ได้ศึกษาเรื่อง วิทยุชุมชนกับการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนกรณีศึกษา สถานีวิทยุชุมชนวัดป่าสวนธรรมร่วมใจ จังหวัดยโสธร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแบบเครือข่ายประชาสังคม ในพื้นที่ขอบเขตบริการของสถานีวิทยุชุมชนวัดป่าสวนธรรม

ร่วมใจ (2) เพื่อศึกษาบทบาทของวิद्यุชุมชนวัดป่าสวนธรรมร่วมใจ ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน (3) เพื่อศึกษาผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อชุมชน หลังจากการเกิดวิद्यุชุมชนวัดป่าสวนธรรมร่วมใจ ดำเนินการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – Depth Interview) ในพื้นที่ 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอป่าดัว อำเภอกุดชุม และอำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร โดยมีประชากรเป้าหมาย คือ คณะกรรมการบริหารงานวิद्यุชุมชน จำนวน 5 คน แกนนำชุมชน จำนวน 10 คน และประชาสังคมจังหวัดยโสธร จำนวน 5 คน

ผลการวิจัย พบว่า การทำงานร่วมกันของเครือข่ายประชาคม ในการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนเสริมกัน มีการเคลื่อนไหวของประชาสังคม และรูปแบบการทำงานร่วมกันที่มีลักษณะสำคัญ คือ จากประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และวิถีชุมชนที่ได้รับความเป็นธรรมจากภาวะราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ และปัจจัยการผลิตที่ราคาแพงทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม แกนนำหรือบุคคลที่เข้าร่วมขบวนการประชาสังคมค่อนข้างมีจิตสำนึกทางสังคมสูง มีความเป็นอาสาสมัคร ส่วนใหญ่เป็นคนระดับท้องถิ่นชนบทไม่ใช่ชนชั้นกลาง แสดงให้เห็นว่าคนระดับท้องถิ่นชนบทมีจิตสำนึกทางสังคม สำหรับยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางสังคมภายใต้หลัก 4 ด้าน คือ (1) การเฝ้าอยู่ เฝ้ากิน (ทำมาหากิน- ผู้วิจัย) (2) ชุมชนเข้มแข็ง (3) อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (4) การเมืองภาคประชาชน ได้รวมมิติของการคลี่คลายปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพได้นำไปสู่การพึ่งพากันเองที่เกิดชุมชนเข้มแข็งเป็นการเพิ่มอำนาจการต่อรองที่มีความชอบธรรม

รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ปีพุทธศักราช 2540 จึงมีส่วนสำคัญอย่างมากในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของประชาคมจังหวัดยโสธร เพราะช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งของการเมืองภาคประชาชน ทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงบทบาทความเป็นพลเมืองของตน เพื่อดำรงสถานภาพบทบาทความเป็นองค์กรภาคประชาชนได้ชูประเด็นร่วมในการขับเคลื่อนงานตนได้รับการยอมรับมีลักษณะการกระทำได้ ดังนี้ (1) การพัฒนาท้องถิ่นในลักษณะคู่ขนานไปกับการพัฒนาของรัฐ (2) ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมจังหวัดยโสธร เป็นการสร้างความเข้มแข็งการเมืองการปกครอง (3) การใช้สื่อวิद्यุชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความรู้ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวกิจกรรมของประชาคมจังหวัดยโสธร จังหวัดยโสธร ภายใต้วัตถุประสงค์การพึ่งตนเองมีอุปสรรคและข้อจำกัดต่าง ๆ คือ (1) การสร้างความสัมพันธ์กับรัฐในท้องถิ่น (2) การฟื้นฟูชุดความรู้ความจริงจากวาทกรรมพัฒนาของรัฐ

พัชรี กวางศิริ (2551) ได้ศึกษาเรื่อง วิทยุชุมชนกับการเสริมสร้างประสิทธิภาพการสื่อสาร เพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชน กรณีศึกษา องค์กรชุมชนบ้านบ้านจำรุง หมู่ที่ 7 ตำบลเนินฆ้อ อำเภอ แกลง จังหวัดระยอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการศึกษาบทบาทของวิทยุชุมชนที่มีส่วนเสริม ประสิทธิภาพการสื่อสารของกลุ่มองค์กรชุมชน ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัยหลายวิธีด้วยกัน ได้แก่ (1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับประวัติการจัดตั้งกลุ่ม และการสื่อสารที่ใช้ภายในกลุ่ม (2) การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ เกี่ยวกับประวัติชุมชน (3) การสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนประเด็น เกี่ยวกับวิทยุชุมชนว่ามีส่วนเสริมการทำงานด้านใดขององค์กรชุมชน (4) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในการเข้าประชุมกลุ่มองค์กรชุมชนบ้านจำรุงและการเข้าร่วมประชุมในวาระต่าง ๆ ของหมู่บ้าน โดย กลุ่มตัวอย่างมาจากองค์กรในชุมชน 24 องค์กร

ผลการวิจัย พบว่า ช่วงที่ 1 กลุ่มองค์กรชุมชนที่เกิดก่อนวิทยุชุมชน (2520 – 2544) เป็น การสร้างกระบวนการเกิดกลุ่มขึ้นมาทำงานเพื่อเป็นตัวแทนชาวบ้านในการทำงานร่วมกับภาครัฐ ชุมชนได้ใช้กลุ่มเพื่อเป็นตัวขับเคลื่อนการเรียนรู้ เป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน การสื่อสารในระยะแรกทางกลุ่มจะมีการออกหนังสือการประชุมแต่ละวาระต่าง ๆ ให้กับสมาชิก และ บางทีจะประกาศเสียงตามสายทุกเช้าของวันเสาร์ ช่วงที่ 2 กลุ่มที่เกิดหลังวิทยุชุมชน (2545 – 2549) มีกลุ่มองค์กรชุมชนหลายกลุ่มที่เกิดขึ้นตามมาจากการกระตุ้นในรายการวิทยุชุมชน ที่เป็นการเน้นย้ำ เพื่อหาแนวร่วมของกลุ่มคนที่สนใจในการทำงานกลุ่ม หากเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่เกิดก่อนวิทยุ ชุมชนและกลุ่มที่เกิดหลังวิทยุชุมชน จะเห็นว่ากลุ่มที่เกิดก่อนวิทยุชุมชนเป็นกลุ่มที่มีทั้งการจัดตั้ง ของหน่วยงานรัฐและกลุ่มที่ชุมชนคนจัดตั้งขึ้นมา กลุ่มที่เกิดหลังวิทยุชุมชน จัดตั้งขึ้นมาเพื่อ ช่วยเหลือกันเองของคนในชุมชนและมีกลุ่มที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่กำลังเลือนหายไป เช่น กลุ่มรักษาวัดวัฒนธรรมท้องถิ่น วิทยุชุมชนยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน หลายด้านไม่ว่าจะเป็น ด้านคน เปิดโอกาสให้คนทุกภาคส่วนในชุมชนได้มีโอกาสจัดรายการของตน ตามกลุ่มที่ตนสนใจ ส่วนด้านชุมชน ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนอย่างซ้ำ ๆ ในชุมชน เพราะวิทยุ ชุมชนมีบทบาทในการทำงานพัฒนาของแต่ละกลุ่มองค์กรชุมชน ข้อค้นพบจากการศึกษา (1) วิทยุ ชุมชนเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย (2) วิทยุชุมชนช่วยเสริมสร้าง การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน (3) วิทยุชุมชนบ้านจำรุง เป็นสื่อมวลชนที่เน้นเรื่องราวใน การนำเสนอเฉพาะด้านของกลุ่มองค์กรและชุมชน (4) เรื่องโครงสร้างการเป็นเจ้าของ การดำเนินงาน ของวิทยุชุมชนบ้านจำรุงมีความเป็นอิสระ เพราะดำเนินการโดยทุนของชุมชนเอง (5) วิทยุชุมชนบ้าน จำรุง ได้เสริมสร้างประสิทธิภาพการทำงานของกลุ่มองค์กรที่เกิดก่อนวิทยุชุมชน โดยการเป็น เครื่องมือในการสื่อสารระหว่างกลุ่ม

สุรารักษ์ ภูติโส (2551) ได้ศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการกิจกรรมวิद्यุชุมชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาอุปสรรค ในการดำเนินการกิจกรรมวิद्यุชุมชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัยจากสถานีวิद्यุชุมชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ในปี พ.ศ. 2550 จำนวน 38 สถานี แบ่งเป็นผู้บริหารสถานีวิद्यุชุมชน และหัวหน้าสถานี โดยเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือ แบบสอบถาม

ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัจจุบันในการดำเนินการกิจกรรมวิद्यุชุมชน มีดังนี้ ด้านการวางแผน การดำเนินงาน ด้านการผลิตรายการ ด้านเนื้อหาของรายการ ด้านการจัดรายการ มีระดับความคิดเห็นในระดับมาก และด้านการมีส่วนร่วม ด้านงบประมาณ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินการกิจกรรมวิद्यุชุมชน มีดังนี้ ด้านการวางแผนการดำเนินงาน ด้านการผลิตรายการ มีระดับความคิดเห็นในระดับน้อยมาก ส่วนด้านเนื้อหารายการ ด้านการจัดรายการ ด้านการมีส่วนร่วม ด้านงบประมาณ มีระดับความคิดเห็นในระดับน้อย

วีรพล สุทธอรธ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทวิद्यุชุมชนต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของวิद्यุชุมชนต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของวิद्यุชุมชนต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยจำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา และรายได้ (3) ศึกษาข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อบทบาทวิद्यุชุมชนต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การดำเนินการเก็บข้อมูลจากประชาชนที่คาดว่าจะฟังวิद्यุชุมชนในพื้นที่ 11 อำเภอ 2 จังหวัดอุบลราชธานี เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม จำนวน 395 คน

ผลการวิจัย พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุระหว่าง 21 – 30 ปี ระดับการศึกษาสูงสุดส่วนใหญ่อยู่ระดับปริญญาตรี และรายได้ต่อเดือนของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน ปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของวิद्यุที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้ (1) ด้านฐานะสื่อของชุมชนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (2) ด้านสังคมโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (3) ด้านเศรษฐกิจโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (4) ด้านการเมือง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง (5) ด้านวัฒนธรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (6) ภาพรวมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดอุบลราชธานี อยู่ในระดับปานกลาง

สุริยวรรณ ลิทธิยศ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง ความเป็นประชาคมของวิद्यุชุมชนจังหวัด เชียงรายเพื่อการส่งเสริมสุขภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประชาคมของวิद्यุชุมชนกับ

การส่งเสริมสุขภาพ กลุ่มตัวอย่างเป็นสมาชิกวิทยุชุมชนร่วมด้วยช่วยกัน จังหวัดเชียงราย จำนวน 301 คน

ผลการวิจัย พบว่า (1) จิตสำนึกประชาคมกับการส่งเสริมสุขภาพ พบว่า สมาชิกวิทยุชุมชน มีจิตสำนึกเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพ ตามกฎบัตรออกดวาว 5 ข้อ อยู่ในระดับดีมาก ข้อที่มีจิตสำนึกสูงที่สุด คือ การปรับเปลี่ยนการจัดบริการสุขภาพ (2) เครือข่ายประชาสังคมกับการส่งเสริมสุขภาพ พบว่า สมาชิกวิทยุชุมชนมีการรับรู้มุมมองร่วมกันในการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ มีวิสัยทัศน์ร่วมกันในการช่วยเหลือเรื่องสุขภาพ มีความสนใจร่วมกันในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริจาคเงิน สิ่งของเพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส สมาชิกมีการส่งเสริมซึ่งกันและกันในการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพ สมาชิกมีการพึ่งพากันเรื่องความรู้ในการดูแลสุขภาพให้ดีขึ้น (3) องค์กรประชาชนสังคมกับการส่งเสริมสุขภาพ พบว่า วิทยุชุมชนมีอุดมการณ์ในการสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง คือ เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ข่าวสารอย่างรวดเร็วและสามารถนำข่าวสารไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ เป็นช่องทางให้ประชาชน เอกชน ราชการ และหน่วยงานต่าง ๆ สื่อสารกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สมาชิกวิทยุชุมชนได้รับประโยชน์เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพในเรื่องการป้องกันอุบัติเหตุจราจร วิทยุชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินรายการจากบริษัท TAC และผู้มีอุปถัมภ์รายการทั้งองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคธุรกิจ

จตุรภัทร ชัยสุวรรณ (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษารูปแบบและกลวิธีในการจัดรายการวิทยุชุมชนของคนโคราช กรณีศึกษา สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาถึงวัตถุประสงค์ รูปแบบและเนื้อหาในการผลิตรายการวิทยุชุมชนของคนโคราชว่าเป็นอย่างไร (2) ศึกษาถึงการบริหารงาน ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารงานของวิทยุชุมชนของคนโคราช ดำเนินการศึกษาจากรายการวิทยุชุมชนของคนโคราชที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดนครราชสีมา ระบบ เอฟ. เอ็ม ความถี่ 105.25 เมกะเฮิรตซ์ โดยเริ่มศึกษาในช่วงเวลาดังแต่วันที่ 1 มกราคม 2543 ถึง 31 มีนาคม 2543 ออกอากาศทุกวัน วันละ 1 ชั่วโมง 30 นาที โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือ 12.00 – 12.30 น. และเวลา 13.00 – 14.00 น. การดำเนินงานของรายการวิทยุของคนโคราชมีการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการบริหาร โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ คณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการผลิตรายการ

ผลการวิจัย พบว่า การศึกษาจากเอกสารและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม รูปแบบและเนื้อหาของรายงานนั้น คณะอนุกรรมการผลิตรายการได้จัดรูปแบบเนื้อหาตามแผนที่ได้กำหนดไว้จากคณะกรรมการบริหาร โดยรายการวิทยุชุมชนของคนโคราชมีคณะกรรมการ 2 ชุด คือ คณะกรรมการบริหารประจำจังหวัดและคณะอนุกรรมการผลิตรายการซึ่งกรรมการทั้ง 2 ชุดทำหน้าที่บริหารจัดการรายการวิทยุชุมชน ปัญหาในการบริหารงานมีดังนี้ (1) ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกับรายการยังไม่หลากหลาย (2) ไม่มีกองทุนวิทยุชุมชน (3) ปัญหาด้านเทคนิค (4) ทีมงานบรรณาธิการประจำวันยังน้อยเกินไป (5) อาสาสมัครเครือข่ายที่ไปอบรมยังทำหน้าที่เข้มแข็ง (6) การบริหารจัดการวิทยุชุมชนต้องระลึกลึกเสมอว่าวิทยุชุมชนเป็นสื่อมวลชน (7) การผลิตรายการวิทยุชุมชน (8) การเกิดของวิทยุชุมชนต้องเป็นไปตามความต้องการของชุมชน ส่วนการข้อมูลจากแบบสอบถาม ส่วนใหญ่เคยรับฟังรายการ เป็นรูปแบบรายการข่าวและการร้องทุกข์ และเนื้อหาเกี่ยวกับข้อมูลต่าง ๆ ก็ตรงกับความต้องการของผู้รับฟัง การบริหารงาน ผู้บริหารของคณะกรรมการบริหารจึงต้องดูแลโดยคณะอนุกรรมการผลิตรายการ เนื่องจากคณะอนุกรรมการผลิตรายการมีประสิทธิภาพ ปัญหาที่พบคือนโยบายการวางแผน ความชัดเจนในส่วนของการดำเนินงาน และงบประมาณ

2.6.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก

จารุวรรณ นิพพานนท์ (2539) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของนักจัดรายการวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับการป้องกันโรคเอดส์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบทบาทของนักจัดรายการวิทยุ เกี่ยวกับการป้องกันโรคเอดส์ (2) ศึกษา ความรู้ ความเข้าใจ ของนักจัดรายการวิทยุเกี่ยวกับโรคเอดส์ (3) ศึกษา ทักษะคติ ของนักจัดรายการวิทยุเกี่ยวกับโรคเอดส์ (4) ศึกษา ความสัมพันธ์ ของความรู้ ทักษะคติเกี่ยวกับโรคเอดส์ และตัวแปรทางประชากรและสังคม การดำเนินการวิจัย กลุ่มตัวอย่างเป็นนักจัดรายการวิทยุกระจายเสียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 19 จังหวัด จำนวน 294 คน การรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 คน

ผลการวิจัย พบว่า บทบาทของนักจัดรายการวิทยุเกี่ยวกับการป้องกันโรคเอดส์ กลุ่มตัวอย่างได้ปฏิบัติบทบาทในการจัดรายการเกี่ยวกับการป้องกันโรคเอดส์ โดยรวมในระดับที่มีการปฏิบัติ ดังนี้ (1) อ่านบทวิทยุเกี่ยวกับโรคเอดส์ตามที่ได้รับมา ร้อยละ 97.00 (2) แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการป้องกันโรคเอดส์ในรายการของท่าน ร้อยละ 96.1 (3) พุดให้ข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับโรคเอดส์แทรกในรายการ ร้อยละ 70.8 (4) เปิดเทปรายการเกี่ยวกับโรคเอดส์ ร้อยละ 78 (5) เคยประกาศคำขวัญเกี่ยวกับโรคเอดส์ ร้อยละ 79.3 (6) ประกาศข่าวสารการประชุม / สัมมนา เกี่ยวกับโรคเอดส์ ร้อยละ 83.9 จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่าง พบว่า บทบาทในการเป็นผู้เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร ที่ถูกต้องเกี่ยวกับโรคเอดส์ รวมถึงสถานการณ์โรคเอดส์ในปัจจุบันให้ทันสมัยที่สุด มีบทบาทใน

การประชาสัมพันธ์ให้ผู้ฟังเข้าใจและไม่รังเกียจผู้ติดเชื้อ รวมทั้งการให้กำลังใจผู้ป่วยโรคเอดส์ เป็นผู้ประสานงานระหว่างผู้ฟังกับผู้ติดเชื้อ ร่วมรณรงค์ไม่ให้มีพฤติกรรมเสี่ยง โดยการประกวดคำขวัญ สปอติวิทย์ มี 1 รายการ ที่ระบุว่า มีการเชิญวิทยากรมาบรรยายในรายการ มีการร่วมโครงการโฮกฮัก 3 เดือนครั้ง การเยี่ยมค่ายเอดส์ ทัศนคติเกี่ยวกับโรคเอดส์สอดคล้องไปทางเดียวกัน คือ ในกลุ่มที่ความรู้ มีค่ามัธยฐานต่ำกว่าหรือเท่ากับมัธยฐาน ร้อยละ 52.4 ส่วนการป้องกันโรคเอดส์ โดยการเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง โดยหลีกเลี่ยงการมีเพศสัมพันธ์กับคนที่ไม่ใช่คู่ครอง การใช้ถุงยางอนามัย การไม่ใช้เข็มฉีดยาหรือของมีคมร่วมกับผู้อื่น การไม่สำส่อนทางเพศ ถ้าจะแต่งงานควรมีการตรวจหา HIV ก่อน

2.6.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเคเบิลทีวีท้องถิ่น

Kazufumi Ueno (2003) ได้ศึกษาเรื่อง ข้อกำหนดการออกอากาศของเคเบิลทีวีท้องถิ่น กรณีศึกษา small rural town ประเทศญี่ปุ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งศึกษาการดำเนินการของสถานีเคเบิลทีวีท้องถิ่น ช่อง 15 ในแถบชนบทของเมืองโทคิโน (Tokino) ประเทศญี่ปุ่น ในฐานะเป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อความตระหนักรู้และพฤติกรรมของประชาชนในชุมชน โดยเก็บข้อมูลจากประชาชนในชุมชนที่เปิดรับชมสถานีเคเบิลทีวีช่องดังกล่าว

ผลการวิจัย พบว่า เนื้อหาและผังรายการในเคเบิลทีวีส่งผลต่อการพัฒนาชนบท 3 ด้าน คือ ด้านประโยชน์ชุมชน (Interest Effect) ด้านการสื่อสารระหว่างประชาชนในชุมชน (Communication Effect) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อกิจกรรมสาธารณะ (Participation Effect) นอกจากนี้ งานวิจัยยังพบความสัมพันธ์ระหว่างโปรแกรมรายการที่มีประโยชน์ ความถี่ในการรับชม และจำนวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน

2.6.6 สรุปข้อค้นพบจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัย พบว่า จากการประมวลงานวิจัยด้านการสื่อสารสุขภาพผ่านสื่อท้องถิ่น สามารถสรุปข้อค้นพบที่น่าสนใจ จำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

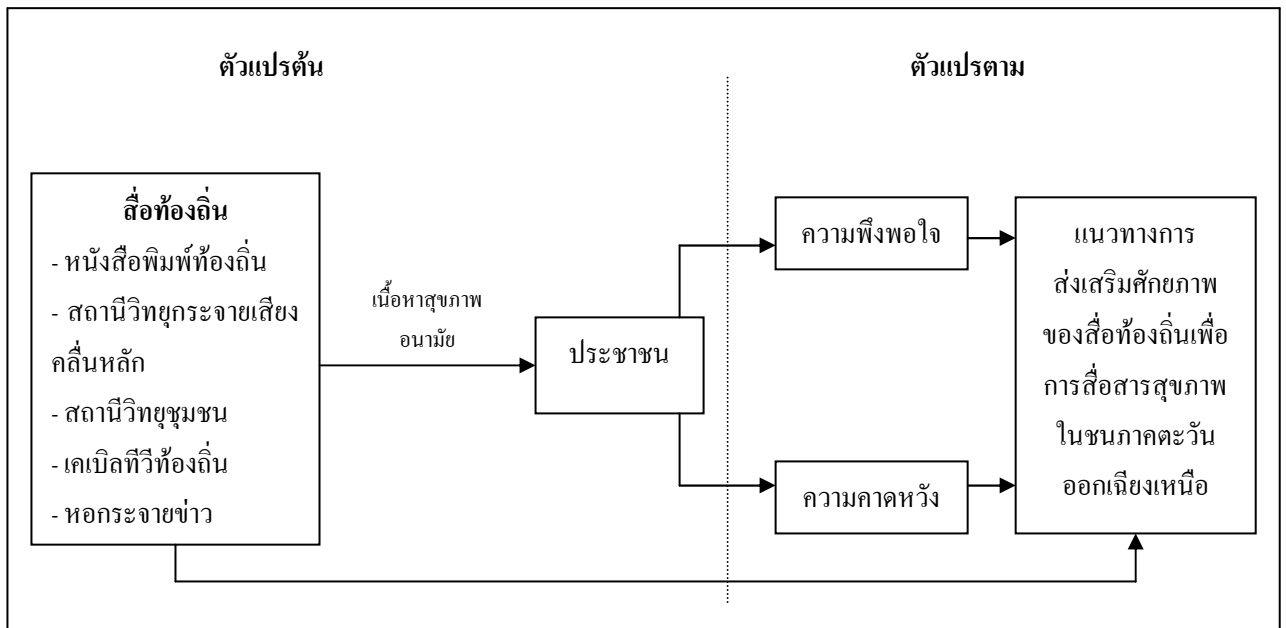
ด้านการบริหารงานของสื่อท้องถิ่น พบว่า (1) บทบาทหน้าที่ของสื่อท้องถิ่น ด้านการส่งเสริมสุขภาพยังมีน้อยเมื่อเทียบกับสื่อประเภทอื่น ๆ (2) หน่วยงานภาครัฐมีบทบาทในการในการควบคุมสื่อท้องถิ่นน้อยส่งผลให้การบริหารจัดการยังไม่เป็นระบบ และ (3) ผู้นำชุมชนหรือผู้บริหารสื่อเป็นตัวแปรสำคัญในการดำเนินงานของสื่อท้องถิ่นให้มีความยั่งยืน

ด้านรูปแบบการนำเสนอที่พึงประสงค์ พบว่า (1) การนำเสนอเนื้อหาเรื่องสุขภาพผ่านสื่อท้องถิ่นประเภท สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก สถานีวิทยุชุมชน และหอกระจายข่าว ควรใช้เวลาประมาณ 20 นาที และควรใช้ภาษาท้องถิ่นในการดำเนินรายการ (2) หอกระจายข่าวควรนำเสนอในช่วงเวลาระหว่าง 05.30 – 07.00 น. เพราะเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านไม่ได้ออกไปทำไร่นา (3) รูปแบบรายการการสนทนา และรายการสัมภาษณ์บุคคลในรายการ หรือบทสัมภาษณ์ผู้รู้เฉพาะบ้าง เป็นรูปแบบการนำเสนอที่ได้รับความนิยมมาก และได้รับผลตอบรับจากผู้รับสารเป็นอย่างดี (ทั้งในสื่อท้องถิ่น 5 ประเภท ได้แก่ สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก สถานีวิทยุชุมชน หอกระจายข่าว เคเบิลทีวีท้องถิ่น และหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น) (4) ควรเปิดโอกาสให้ผู้รับสารมีส่วนร่วมในการสื่อสารสุขภาพ เช่น การแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ และ (5) เนื้อหา และผังรายการหรือรูปแบบการนำเสนอของสื่อท้องถิ่นส่งผลต่อการพัฒนาชนบท

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของสื่อท้องถิ่น พบว่า (1) การวางแผนการดำเนินงาน ด้านการผลิตรายการของสื่อท้องถิ่นยังไม่เป็นระบบ (2) ขาดงบประมาณในการสนับสนุนการดำเนินงาน (3) ปัญหาด้านเทคนิค นักสื่อสารสุขภาพมีความชำนาญการใช้เครื่องมือ น้อย และ (4) นักจัดรายการหรือผู้ดำเนินรายการมักนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับสุขภาพจากต้นฉบับไม่มีการปรับเปลี่ยนระดับภาษาให้มีความเหมาะสมกับผู้ฟัง ส่วนข้อเสนอข้อเสนอแนะ พบว่า (1) ควรสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างภาครัฐและชุมชนท้องถิ่น (2) การทำสปอตความรู้หรือสปอตโฆษณา ควรทำสั้น ๆ ประมาณ 2 – 3 นาที สามารถเข้าใจง่าย

ผู้วิจัยได้นำงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาใช้ในงานวิจัยนี้ เพื่อเป็นกรอบในการศึกษารูปแบบการสื่อสารสุขภาพในสื่อท้องถิ่นแต่ละประเภทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ว่า มีความเหมือนหรือความแตกต่างกันในประเด็นใดบ้าง อย่างไร พร้อมทั้งกำหนดแนวทางในการวิเคราะห์และสังเคราะห์รูปแบบการสื่อสารสุขภาพของสื่อท้องถิ่นที่พึงประสงค์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในลำดับต่อไป

2.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ 2.2 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากแผนภาพที่ 2.2 กรอบแนวคิดการวิจัย ตัวแปรต้นของการวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้ ส่วนแรกเป็นสื่อท้องถิ่น ได้แก่ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น สถานีวิทยุกระจายเสียงคลื่นหลัก สถานีวิทยุชุมชน เคเบิลทีวีท้องถิ่นและหอกระจายข่าว ส่วนที่สองเป็นประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีประชากรกลุ่มตัวอย่างเป็นจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดนครราชสีมา ตัวแปรตามของการวิจัยประกอบด้วย 3 ส่วน ดังนี้ ส่วนแรกเป็นความพึงพอใจของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อการสื่อสารสุขภาพ ส่วนที่สองเป็นความคาดหวังของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อการสื่อสารสุขภาพ และส่วนที่สามแนวทางการส่งเสริมศักยภาพของสื่อท้องถิ่นเพื่อการสื่อสารสุขภาพในชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งแนวทางดังกล่าวได้มาจากความพึงพอใจ ความคาดหวังและสื่อท้องถิ่น โดยการนำข้อค้นพบจากความพึงพอใจ ความคาดหวังของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผสมกับการสนทนากลุ่มกับสื่อท้องถิ่น เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมร่วมกัน